

„DOMŮ DO ŘÍŠE!“

ROK 1938 NA JESENICKU VE SVĚTLE LITERATURY A PRAMENŮ SOka JESENÍK

Mgr. Jana Hradilová, Státní okresní archiv Jeseník

Věnováno památce mého učitele Mgr. Tomáše Knoppa

Jubilejní rok 2008 vybízí naléhavěji než kdykoli dříve k zamyšlení nad těmi kapitolami naší regionální historie, jimž doposud nebyla věnována náležitá pozornost, a která v historii Jesenicka náleží k oněm tzv. „bílým místům“. Události roku 1938 v tomto koutu českého pohraničí k nim bezpochyby patří. Je pochopitelné, že vzhledem k citlivosti tématu dnes převládá na obou stranách - jak na české, tak německé - spíše zdrženlivost a vzájemná ohleduplnost. I přes vysoce ceněné fungující přátelské vztahy a partnerský dialog by však naše snaha nerozdmýchávat vášně neměla vést k tabuizaci této problematiky. Incidenty a nacionalistické nálady roku 1938 jsou součástí naší společné historie stejně jako rok 1945 se všemi jeho příčinami a důsledky a je třeba k nim přistupovat jako k historickým událostem objektivně „sine ira et studio“, bez zášti a náklonnosti.

Od vydání knihy „Pátá kolona na severní Moravě“ autorského kolektivu M. Dohnal – Z. Filip – F. Spurný¹ a dílčí studie „Henleinovský puč na Jesenicku“ z pera F. Spurného² uplynulo již více jak čtyřicet let. Tyto odborné práce dodnes představují souhrnný základ, od něhož lze odvíjet další nová bádání. Problematika Jesenicka v r. 1938 se na stránky odborných i populárně-naučných knih dostala až zhruba v posledních deseti letech. Pozornost badatelů se soustředila zejména na vzpomínky zdejších členů čsl. bezpečnostních složek (zejm. četníků a příslušníků finanční stráže) a civilistů, kteří museli na podzim 1938 narychlo opustit své domovy.³ Za všechny jmenujme alespoň nejnovější regionální práci P. Procházky „Příběhy z pohraničí“.⁴ Z celého území někdejšího okresu Jeseník jsou události podzimu 1938 nejsouhrnněji popsány pro oblast Zlatohorska, a to především díky pracím německého autora Julia Grawa a regionálního vlastivědce Sotira Joanidise.⁵ Samostatnou kapitolu pak tvoří krajanská spolková literatura, tzv. heimatbuchy. Některé knihy popisují dané období jen velmi stručně, spíše okrajově, některé se ho však i tolik let po válce dotýkají s překvapujícím šovinismem.⁶

Všechny tyto novodobé studie mají jedno společné. Jen v minimální míře totiž využívají archivních pramenů. Přestože jsou možnosti studia problematiky sudetoněmecké iredenty a zvláště pak událostí podzimu 1938 na Jesenicku v SOka Jeseník velmi omezené (např. zde nejsou uloženy příslušné spisy vyšších soudních instancí, řada úřední dokumentace se vůbec nedochovala), je zde přesto k dispozici zajímavý archivní materiál. Zcela primárním pramenem je především rozsáhlá kolekce obecních, školních a farních kronik, které zatím nebyly téměř vůbec vytěženy, a dále pak dobový tisk. Využit lze také spisy okresního soudu a fondů nacistické provenience - především okresního vedení NSDAP, z něhož jsou cenné zejména osobní spisy funkcionářů strany, a torza dokumentace freikorpsu.

Úkolem tohoto příspěvku není vyčerpávající popis událostí na Jesenicku, které se odehrály v průběhu rozporuplného roku a zejména pak podzimu 1938. Jeho cílem je seznámit veřejnost především s novými prameny, hlavně kronikářskými, předložit neznámá fakta a také podnítit širší badatelský zájem o danou problematiku.

*

Již od dob rozdělení Slezska mezi Prusko a Rakousko v 18. století tvořilo Jesenicko zvláštní enklávu. Z rakouského a nakonec i československého pohledu se nacházelo v poněkud izolovaném koutu při státní hranici s Německem. Z geografických a strategických důvodů nebyla tato oblast zahrnuta do území chráněné nově budovaným opevněním. Ale tím více bylo lehce přístupné ze severu, z Německa. Čsl. branou moc zde vedle málo početných četnických, policejních, finančních a celních stanovišť zastupoval jen 7. hraničářský prapor v Jeseníku.

Jesenicko je jednou z mála oblastí, která byla ozbrojenými skupinami sudetoněmeckého freikorpsu za pomoci německé armády a policie obsazena z velké části již po 22. září 1938, tedy před Mnichovskou konferencí (29. září 1938). Právě 22. září se za nadšeného hajlování místních obyvatel začali do svých

obcí vracet funkcionáři Sudetoněmecké strany (Sudetendeutsche Partei, SdP), kteří v první polovině téhož měsíce uprchli za hranice po neúspěšném pokusu o převrat. Společně s nimi přicházely i skupiny ordnerů a v Říši zformované oddíly sudetoněmeckého freikorpsu. Jejich návrat se samozřejmě neobešel bez incidentů.

SdP v říšské linii a přístřežení sudetské krize

Již od samotných počátků uplatňovala SdP vysoce konfrontační politiku, stupňující se v závislosti na domácím i zahraničně politickém dění. Také na Jesenicku se projevovala v tisku, při manifestacích a ohňových průvodech, za zvuku pišťců a bubeníků, za doprovodu vlajkoslávy a zdvižených pravic. Osobní vztahy mezi Čechy a Němci se postupně měnily z přijatelných na zdrženlivé až nenávistné. Nacistické smýšlení se svými vnějšími projevy na straně jedné a obavy z rozbití čsl. státu a ztráty domova na straně druhé narušily do té doby korektní sousedské vztahy. Je pochopitelné, že k radikálnějším formám konfrontace nemohla za této situace nepřistoupit i česká strana. Nebyla to však ona, která by vyvíjela iniciativu, naopak se snažila násilí nerozdmýchávat, její postoj měl spíše zdrženlivý charakter.

Např. již v polovině května 1937 se vyskytl případ tupení čsl. státního znaku a státních barev na hraničním sloupu u celnice v Mikulovicích. Neznámý pachatel jej potřísnil dobytčím trusem.⁷ V téže době řešilo velitelství četnické stanice v Supíkovicích případ slovního výpadu proti bratrům Arthuru a Josefu Geierovým ze Strachoviček, stoupcům sociálně demokratické strany, kteří se vraceli z Jeseníku z prvomájových oslav.⁸ Časté byly také případy členství místních obyvatel v nacistické straně NSDAP (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei, Nacionálně socialistická německá dělnická strana), v říšských organizacích a nacionalistických svazech (Sudetendeutscher Heimatbund, SHB atd.) za hranicemi, např. v nedaleké Nise (něm. Neisse).⁹ Na denním pořádku pak byly zejména veřejné zdravotice po nacistickém způsobu, a to často bez jakýchkoliv zábran i před příslušníky četnictva, také nadávky a osočování.¹⁰

Radikální politika SdP našla v polovině května 1938 výraz mj. ve zformování tzv. Dobrovolné ochranné služby (Freiwilliger Schutzdienst, FS). Tyto úderné oddíly byly organizovány a cvičeny podle vzoru polovojenských formací SA a SS a z Říše byly rovněž zásobeny zbraněmi. Ordneři v součinnosti s mladými turnery, členy německých tělocvičných spolků (Deutscher Turnverein, DTV), byli nasazováni nejen k „ochraně“ sudetoněmeckého obyvatelstva, ale organizováním speciálních školení, nočních cvičení a také pašování zbraní se aktivně připravovali na henleinovský puč. Např. již 12. srpna 1938 našla policie ve Vidnavě 40 automatických německých pistolí s náboji ve voze s obilím. V téže době byla odhalena zásilka zbraní z Německa, určená cukráři Hackenbergovi z Jeseníku; pistole i náboje byly zalaty v cukrářském vosku.¹¹ Zbraně byly ukrývány na různých místech – v opuštěných vápenkách a lomech, v hrobech na hřbitovech, v hospodářských budovách, na zámku v Javorníku apod.¹²

Bylo jisté, že Jesenicko je jedním z budoucích důležitých nástupních prostorů ozbrojeného boje proti Československu. S nelibostí sledovali obyvatelé zdejších měst a obcí zvýšenou aktivitu čsl. armády, budování pozorovaten, výstavbu betonových bunkerů a zátarasů, hlídání důležitých dopravních komunikací, zejména mostů a hraničních přechodů. Např. v Nových Vilémovicích stálo již od r. 1937 na vyvýšených místech 5 dřevěných strážních věží 15 – 25 m vysokých.¹³ V Písečné pak byly po obou stranách obce od cesty až k hranici lesa postaveny na loukách i v polích drátěné zátarasy.¹⁴ Právě tyto dvojité ostnaté překážky poškodil v noci ze 4. na 5. července 1938 v úseku 70 m neznámý pachatel hned na 30 místech. Mimoto bylo ze země vytrženo 6 kůlů, na nichž byl drát připevněn.¹⁵ Cílem neznámých záškodníků se v dubnu 1938 stal také polní telefon vedoucí ze strážnice vojenského oddílu v Dolním Domašově do strážního domku v údolí Vietseifenu. Telefonní kabely umístěné na stromech v průměrné výši 4 m nad zemí byly přestříženy na 6 místech.¹⁶ Závažnější byly diverzní akce na železnici, zejména kameny položené na kolejích či umístěné do řetězů návěstidel.¹⁷

Již na jaře r. 1938 byl zdejším obyvatelstvem velmi citlivě vnímán anšlus Rakouska. Zcela ojedinelé svědectví o tom podává kronika obce Hradec: „Dne 12. 3. 1938 zanechali všichni práce a společně seděli u rádia, aby vyslechli zprávy o vstupu německých jednotek do Rakouska. V hostincích a na všech cestách seděli a stály skupiny lidí, kteří o této události diskutovali, s přáním: Kéž by to jen u nás bylo také tak daleko! Dne 1. 5. se konalo velké shromáždění SdP v Jeseníku, na které jelo z naší obce po dvou či více osobách z každého domu. Tehdy se na hřišti v Jeseníku shromáždilo asi 26.000 lidí.“ A kronikář dále

pokračuje: „Od 21. května zahájili Češi vůči Němcům neslýchaný teror. Čeští četníci konali většinou v noci domovní prohlídky, pátrali po písemnostech SdP a po zbraních a zatýkali podezřelé či nepohodlné osoby. Kdo mohl, zmizel [...] Mezitím se politické napětí stále zostřovalo. Proto byla mladými muži, především členy německého tělocvičného spolku Široký Brod – Hradec, jehož předsedou [Obmannem] byl obuvník Alfréd Walter z Hradce čp. 13, vytvořena organizace noční stráže, aby včas ochránila všechny, kterým ze strany četníků hrozilo nebezpečí zatčení a odvezení. Protože však sociální demokraté a komunisté vše coby špiclové pozorovali a nepřetržitě udávali, museli strážci [tj. ordneři] každou noc měnit své pozice, aby se nenechali chytit. Nebezpečí však bylo stále větší, a proto začali mladíci jednotlivě utíkat přes hranice do Německa.“¹⁸

Situace v regionu se vyostřila zejména po Hitlerově projevu v Norimberku 12. září 1938, jenž se stal přímým impulsem k otevřenému protistátnímu vystoupení. Zúčastnily se jej nejen organizované skupiny, ale i řadové obyvatelstvo. Např. v Javorníku se toho dne konal „spontánní průvod“ obyvatelstva, jenž za zpěvu německých nacistických písní skončil na náměstí. Bližší údaje o celé akci, jakož i o dalších zářijových událostech ve městě z pera jejich přímých aktérů však bohužel nemáme k dispozici, neboť klíčové zápisy o nich byly z pamětní knihy města na konci války vyřezány.¹⁹ Vidnavská kronika již naštěstí tak skoupá na slovo nezůstala: „Ulice města [Vidnavy], které byly během Vůdcova projevu liduprázdné, rázem změnily po skončení říšského sjezdu svou tvář. Lidé ještě pod osvobozujícími a spásnými dojmy z řeči, kterou právě vyslechli v rozhlase, spěchali ze svých domů, aby si vzájemně blahopřáli. Nikdo dnes již není schopen říci, jak mohlo dojít k takové manifestaci, která je ve zdech našeho města zcela ojedinělá. Aniž by ji podnítil nějaký ordner nebo pořadatel se z radostně a živě hovořících skupinek a skupin tvořil stále větší zástup a shluk lidí, následujících srdeční nutkání, které vycházelo z jejich nejhlubšího nitra. Záhy se pod přívaly stále nových davů vytvořil ohromný průvod, který se dal do pohybu za radostného volání a zpěvu německých písní. Procházel ulicemi města, neustále přijímající nové účastníky [...] Vrcholem této manifestace se stal slavnostní pochod k betonovým bariérám směrem k Schubertově Kraši [něm. Schubertkrosse, dnes Krasów v Polsku], kde se ve zcela přátelské atmosféře shromáždili dobří sousedé [tj. říšští Němci], aby s námi sdíleli naši radost [...]. Češi, kteří se vůbec odvážili na ulici, stáli klidně a sledovali tento velmi silný projev sjednocení proti dosavadní nesvobodě, resp. proti vnucené příslušnosti k cizímu panství. Se zarputilostí museli poslouchat melodie zakázaných německých písní a se smíšenými pocity vnímali, jak se takřka přes noc projevila jednota Němců bez ohledu na stav, pohlaví, profesi i věk. Mnozí z nich s úzkostí mysleli na svou vlastní budoucnost. Radostné opojení sudetských Němců, kteří se zářícíma očima naslouchali u rozhlasových přijímačů projevu Vůdce, našlo svůj opak v zamračených a výhružných pohledech českých vetřelců, kteří své poslední úsilí vynaložili na to, aby vzbudili ještě alespoň zdání adekvátní moci. Zákaz německého pozdravu, peněžité tresty, zajišťovací vazba, domovní prohlídky, nadávky, dokonce i týrání teď bylo na denním pořádku. Zlomit statečnost a odhodlanost Němců však už nemohli, nýbrž nastolili jen jedině: ještě větší obezřetnost, zvýšenou opatrnost a extrémní sebeovládání.“²⁰ Ohromné nadšení vyvolala Vůdcova řeč také v Jeseníku. „Po projevu proudily kolem 22:30 hod. na náměstí tisíce a tisíce lidí, k nimž se ještě přidávaly zástupy z okolních obcí. Průvod neměl konce. Walter Jaroschek [okresní vedoucí SdP v Jeseníku] měl na náměstí krátký proslov, v němž poukázal na to, že ochranu Němců v Československu nyní převzala do svých rukou Německá říše. Stále znovu se ozývala hesla ‚Chceme domů do Říše!‘, ‚Lidové hlasování!‘, přitom zněla německá státní hymna a píseň Horsta Wessela. Kolem půlnoci byla také na lešení budovy spořitelny vyvěšena vlajka s hákovým křížem.“²¹ V repertoáru henleinovců bohužel nechybělo ani vytloukání oken v sídlech státních úřadů a českých menšinových škol, ani lživá propaganda ukazující demonstraci jako obranu proti chystaným nepokojům a násilnostem ze strany komunistů.²²

V reakci na tyto události se v ulicích měst a obcí okresu objevily četnější policejní hlídky, častěji se prováděly také domovní kontroly. Nervozita vzrůstala na obou stranách. S nelibostí byla vnímána rovněž nařízení o rekvizici zbraní a munice, což dokládá např. zápis v kronice obce Hradec – Nová Ves: „V německém obyvatelstvu byl duch odporu proti českému útisku již velmi silný, takže při odevzdávání zbraní byly odevzdány pouze ty nejstarší a nejméně potřebné, ty nejlepší byly prostě ponechány a schovány.“²³ Podobný postoj byl zaznamenán i při povinném odevzdávání radiopřijímačů. „Na rozkaz českých úřadů měla být odevzdána také všechna rádia. To jsme ale nedodrželi, přístroje jsme jednoduše schovali a když se vysílaly zprávy z Vratislavi [něm. Breslau, dnes polská Wrocław], opět jsme je vytáhli.“²⁴ Dne 16. září 1938 byla konečně úředně zastavena činnost SdP jako protistátní organizace. Policie však většinou obsadila již jen prázdné sekretariáty, všechny usvědčující písemnosti a tiskoviny

byly zničeny nebo schovány. Jen výjimečně se podařilo zadržet některého z vysokých funkcionářů strany, jako např. místního vedoucího SdP v Jeseníku, rentgenologa Dr. Leo Pawlowského, mj. také člena městské rady, jenž byl zatčen při opakované prohlídce stranických kanceláří v hotelu Schroth.²⁵

Většině funkcionářů a činitelů SdP a FS se však i s rodinami podařilo již dříve uprchnout do Německa. Např. jesenická městská kronika dále líčí, jak „v dlouhých zástupech proudili uprchlíci přes nádraží v Glucholazech [něm. Ziegenhals] a především přes Ondřejovice do Říše. Dle výpovědi očitých svědků otevírali pohraničníci v Glucholazech sami vagóny a zvali uprchlíky ven. V Ondřejovicích, kde se státní hranice táhne podél obecní silnice, nepostrádal přechod často komičnosti. Přes hranice byli uprchlíci převáděni za asistence místních obyvatel. Na německém území si je pak hned přebírali říšští pohraničníci“,²⁶ to vše za bezmocného přihlížení českých financů.²⁷ Počátkem podzimu 1938, zejména pak po 22. září, se Jesenicko postupně téměř vylidnilo. Příčinou tohoto stavu bylo údajné „plenění zdejších obcí Čechy ve spolku s německými komunisty, kteří proti Němcům zasahovali. Z hrůzy utíkali obyvatelé téměř všech obcí do Říše, takže s výjimkou starých nemocných lidí zůstaly tyto zcela prázdné.“²⁸ Např. ve Vidnavě musel být 18. září zcela odstaven provoz ve zdejší šamotce, neboť tu ze dne na den uteklo přes hranice 100 jejich zaměstnanců.²⁹ Ti, co zůstali, se ze strachu z české odplaty ukrývali. Nefungovaly obchody, vážlo zásobování, ulice byly osiřelé.

Nedlouho po přechodu hranic byli mnozí utečenci, zejména ženy a děti, odesíláni říšskými úřady do vnitrozemí, aby se v příhraničí zbytečně nehromadili další civilisté. Jejich dočasným domovem se pak staly např. uprchlické tábory v Pomořanech či na pobřeží Severního a Baltského moře. Říše je přijala „s otevřenou mateřskou náručí“.³⁰ „V Pačkově [něm. Patschkau, dnes Paczków v Polsku] poznali příchozí sudetští Němci poprvé účinek opravdové národní spolupráce a požehnání NSV [Nationalsozialistische Volkswohlfart, Nacionálně socialistická péče o blaho lidu]. Všichni utečenci byli zavedeni na radnici, byli obdarováni horkým čajem a chlebem s máslem a každému byl přidělen nocleh. Příchozí byli ubytováni u místních obyvatel a v hostincích ve městě a všichni byli přátelsky přijati.“³¹

Sudetoněmecký freikorps

Na protilehlé straně hranic se však nacházely také vojenské tábory pro formující se henleinovskou záškodnickou armádu, tzv. freikorps (Sudetendeutsches Freikorps, Sudetoněmecký dobrovolnický sbor, SF). Byl ustaven z rozhodnutí Adolfa Hitlera 17. září 1938 a tvořily jej ozbrojené oddíly, složené ze sudetských Němců, uprchlých do Říše. Freikorps podléhal přímo Konrádu Henleinovi, který jen o tři dny dříve vyhlásil v Berlíně heslo „Domů do Říše!“ (Heim ins Reich!). U obyvatelstva Jesenicka měla výzva ke vstupu do těchto formací velký ohlas. „Na hranicích docházelo čím dál častěji ke střelbě pohraničníků a četníků na uprchlíky. Ale z naší obce [Hradec] nebyl nikdo chycen nebo zraněn, všichni přes ně šťastně přešli. Mezitím dostala většina mladíků, kteří sloužili u Čechů v armádě, povolávací rozkaz. Z nich narukoval pouze jediný, Rudolf Kauf, a ti zbylí všichni utekli do Německa. Sudetoněmecká strana byla českou vládou rozpuštěna, ale její vůdce Konrád Henlein, který také musel utéci, vydal rozkaz, že žádný Němec nemá uposlechnout povolávacího rozkazu, aby se při vypuknutí války, která stála přede dveřmi, nedostali do situace, že by stříleli na své vlastní soukmenovce.“³² Jedním z míst, kde se soustřeďovali vojenští uprchlíci, byla např. Vidnava. Ačkoliv i zde byla státní hranice poměrně silně obsazena četníky, příslušníky policie, finanční stráže a vojáky, její uzávěry byly málo účinné. K ilegálním přechodům totiž napomáhali i zdejší obyvatelé. „K největší zábavě ochotných Vidnavských patřilo, že za jasných dnů dávali pozor, když povolání záložníci a branci skákali [...] v celých oddílech přes hranice.“ Mladíci a muži, kteří se útekem vyhnuli vojenské službě, pak „byli šťastní, když za sebou zanechali silničními příkopy tvořenou hranici a když tomu bránící české posádky musely bezmocně přihlížet.“³³

Uprchlíci z Jesenicka museli být po svém příchodu do Říše nejprve prověřeni uprchlími funkcionáři SdP. Teprve poté byli umístěni ve výcvikových táborech freikorpsu, a to zejm. v Glucholazech, Suszyně (něm. Dürrkuzendorf) a v Nowym Świętówě u Nisy (něm. Deutsch Wette), ale také v Landeku (něm. Bad Landeck, dnes Łądek Zdroj v Polsku), kam bylo k výcviku přeloženo z kladského městečka Bardo (něm. Wartha) „asi 1000 mužů, prchajících před terorem Čechů, aby byli připraveni nasadit svůj život v boji za milovanou vlast.“³⁴ Již 18. září bylo jen v Glucholazech a Suszyně oblečeno do uniforem SA na 2000 henleinovců,³⁵ kteří zde prošli rychlým vojenským výcvikem.³⁶

Dnem 18. 9. 1938 byla až z dalekého Olsztynu (něm. Allenstein) u Mazurských jezer datována žádost Wilhelma Luxe z Bílého Potoka o vstup do jednotek freikorpsu právě v Nise. Doslova zde píše: „*Je mou povinností, abych se přihlásil a podílel se na boji za osvobození mé vlasti. Bude to pro mne ta největší pocta.*“³⁷ Téhož dne přišla do utečeneckého tábora v Nise žádost Hanse Frömela z Künzelsau v Bádensku-Württenbersku, teprve pětadvacetiletého lékárníka z Vidnavy. Frömel překročil ilegálně hranice již v lednu 1937 a v Říši byl uznán za politického uprchlíka. Svou žádost zakončil slovy: „*Je mou morální povinností zachovat v této hodině věrnost své vlasti a proto prosím o schválení a okamžité rozhodnutí o umístění. Heil Hitler! Heil Henlein!*“³⁸

Jedním z těch, kteří v polovině září 1938 uprchli do Německa a přihlásili se k freikorpsu byl i Josef Reinold, v té době již téměř šestadvacetiletý učitel z Černé Vody, původem ze Slezské Ostravy. Jeho náklonnost k nacistickému hnutí a sudetoněmeckému separatismu byla zjevná již v r. 1937, jak je patrné z hlášení velitele četnické stanice v Černé Vodě vrchního stržm. Pohody z počátku září téhož roku: „*Učitel Reinold za poslední doby svým chováním projevuje svoje sympatie s politickým hnutím strany SdP. Ve svatodušní svátky dne 15. 5. 1937, když v Cukmantlu [dnes Zlaté Hory] odbývala se slavnost spolku ‚Deutscher Kulturverband‘, kterážto slavnosti zúčastnil se vůdce politické strany SdP Konrád Henlein, tu učitel Reinold, který stojí na vyvýšeném místě [...] naproti hlavní tribuny, nápadným způsobem nadšeně mával pravou rukou na kolem jdoucího Konráda Henleina a provolával s ostatními osobami, které kolem něho stály ‚Sieg heil‘. Když pak průvod otočiv se za tribunou vracel se zpět, tu když kolem učitele Reinolda procházela skupina, ve které se nacházel Konrád Henlein, tu Reinold tohoto svým fotografickým aparátem fotografoval. Učitel Reinold svým chováním dává najevo, že jest německo-nacionálního smýšlení, [...] udržuje přátelský poměr s osobami, o kterých v obci Černé Vodě jest známo, že jsou nadšenými stoupenci Henleinova hnutí, zúčastňuje se také všech podniků pořádaných místními spolky v duchu nacionalistickém.*“³⁹ Před svým příchodem na Jesenicko v r. 1934 prošel Reinold tříletým výcvikem v čsl. armádě, v jehož rámci absolvoval důstojnickou školu v Olomouci. Coby podporučík v záloze, funkcionář německého tělocvičného spolku a od března 1938 též člen SdP své nabyté zkušenosti záhy aktivně využil. Dle svých slov „následující výzvy Konráda Henleina“ překročil 18. září 1938 státní hranici do Německa. Záhy nato zorganizoval v Nise rotu sudetoněmeckého freikorpsu (Kompanie 3-I/I), kterou vedl až do 9. října 1938, kdy byl freikorps oficiálně rozpuštěn.⁴⁰

Oddíly freikorpsu operující ve 2. polovině září 1938 na severní Moravě a ve Slezsku podléhaly velitelství SF ve Vratislavi pod vedením dr. Fritze Köllnera. Skupina utvořená za vydatné pomoci tamtéž sídlícího vedení SA (SA Gruppe Schlesien) a wehrmachtu čítala na konci září 1938 na 6000 mužů – uprchlíků z Československa. Jesenicko podléhalo v nižší instanci pod III. úsek SF v Nise (Abschnitt III). Vrchní velitelství praporu (Bann I), v jehož čele stál zvěrolékař Dr. Ernst Simon ze Žulové, sídlilo v Javorníku na radnici. Členem tohoto velení byl rovněž major v. v. Franz Then z Vidnavy, vlastivědný a muzejní pracovník a na podzim 1938 také aktivní organizátor vidnavských bojůvek freikorpsu. K 23. září 1938 a v následujících dnech se v oblasti okresu Jeseník pohybovaly dvě rotý SF. První (Kompanie Jauernig) měla obsazenu oblast Javornicka a Vidnavska od Bílé Vody až po Žulovou a operovala zhruba na 16 km dlouhé čáře Supíkovice – Nová Červená Voda (myslivna) – Černá Voda (zřícenina hradu Kaltenstein) - okraj Žulové – okraj Skorošic – státní hranice. Zpočátku byla obsazena 600 muži, jejichž stav se po příchodu ozbrojených posil z Německa 26. září zvýšil na 1000. Druhá rota (Kompanie Reinold) postupně obsadila severní část Jesenicka, zbytek Vidnavska a Zlatohorsko a operovala na linii Černá Voda – Supíkovice – Hradec – Široký Brod – Ondřejovice – Zlaté Hory. Tvořilo ji 7 čet o síle asi 1200 ozbrojených mužů. Celá fronta pak byla rozdělena do několika úseků, nazvaných dle jednotlivých velitelů: I. Reinold (Supíkovice – Černá Voda), II. Schober (Žulová), III. Schnitter (Skorošice); IV. úsek „Heider“ se zatím nepodařilo konkretizovat.⁴¹

Henleinovský puč (22. září 1938)

Cíle freikorpsu objasnil Adolf Hitler naprosto jasně: „*Ochrana sudetských Němců a podněcování dalších nepokojů a srážek.*“ Ještě zřetelnější byl mimořádný rozkaz velitelství SF z 18. 9. 1938. Velitelé praporů a rot měli zajistit, „*aby hranice byly malými akcemi neustále zneklidňovány: jeden za druhým musejí následovat vpády malých úderných čet, případy pohraničních stanic a jejich posádek. Zároveň zásada: proniknout, rozpoutat zmatek, pokud možno zadržet rukojmí a zmizet.*“⁴²

Na Jesenicku jsou známy a byly již popsány několikrát případy napadení celníc, četnických a železničních stanic, pošt a dalších státních úřadů oddíly freikorpsu v Bílé Vodě, Černé Vodě, Travné, Mikulovicích, Žulové, ve Zlatých Horách, Vidnavě, Velké Kraši, Kobylé nad Vidnavkou, Nových Vilémovicích, Vápenné atd. Na tomto místě si však přiblížíme jen některé, a to očima kronikářů, jejichž zápisy ožívají často poprvé po téměř sedmdesáti letech.

Bílá Voda

Podle rozkazu velitelství freikorpsu ve Vratislavi zaútočily ozbrojené jednotky SF 22. září 1938 na obce a města ležící nedaleko státních hranic. Předehrou k tomuto nevyprovokovanému útoku bylo již dva dny předtím (v noci z 19. na 20. září) zahájené ostřelování celnice v Bílé Vodě ležící přímo na hranicích s Německem z říšského území. Čeští obránci, četníci a příslušníci finanční stráže, se však až do odvolání nesměli stáhnout, ani opětovat palbu. Teprve 22. září odpoledne obdržel velitel zdejší četnické stanice Cyril Hořčica telefonickou výzvu, aby spolu s družstvem Stráže obrany státu (SOS) ustoupil směrem na Vápennou. V té době již bylo území na sever od linie Rejvíz – Široký Brod – Vápenná doménou freikorpsu.⁴³ Jaká byla v tomto severozápadním cípu Jesenicka situace očima zdejších obyvatel, popisuje kronika obce Bílá Voda: „*Vojsko v Jeseníku obsadilo ve spolupráci s uniformovanými komunisty mezi jinými obcemi také Vápennou a tlačilo se k Javorníku. Nastal útek obyvatelstva. Z Jeseníku a ostatních obcí prchaly tisíce lidí do Německa, aby nepadly do rukou českých vojáků a komunistů. Ve Vápenné samotné, kde se komunisté shromáždili, vybudovaly tyto hordy strašlivý pluk. Vše bylo v krátkosti rozbito, co mělo nějakou cenu, bylo ukradeno a odvezeno. Dobytek byl poražen nebo postřelen. Dne 19. 9. 1938 utekli také místní obyvatelé [tj. z Bílé Vody], 173 dětí odtud uprchlo do Zlotoho Stoku [něm. Reichenstein] a Pačkova. Uprchlíci byli všichni velmi dobře přijati a zaopatřeni, ženy a děti byly umístěny v zotavovně. Z mužů schopných vojenské služby byl založen sudetoněmecký freikorps a z Bílé Vody k nim patřili následující muži: [jmenovitý soupis 25 mužů]. K freikorpsu byl přičleněn jeden zvláštní oddíl o deseti mužích. K této formaci patřili: [následuje jmenovitý soupis 7 mužů]. Dne 22. 9. 1938 ve 14:15 hod. utíkali čeští úředníci do lesa, když byly v obci Bílá Voda všude vztyčeny vlajky s hákovým křížem, a to na základě Mnichovské dohody mezi velmocemi Německem, Itálií, Anglií a Francií. Dne 22. 9. 1938 ve 14:30 vpochoďovaly do obce jednotky freikorpsu. Prohledaly úřady, četnickou stanici a celnici, jakož i soukromé byty úředníků a pátraly po zbraních a municích. Zároveň byly ilegální osoby (komunisté) vzaty do zajišťovací vazby a odtransportovány do Pačkova. Zajati byli: [následuje jmenovitý soupis 11 mužů]. Zdejší uprchlí čeští úředníci byli freikorpsem zadrženi v okolí Javorníku a odvezeni do Pačkova do zajišťovací vazby. Dne 23. 9. 1938 byl otevřen poštovní úřad a obnos 3.560,- Kč byl zabaven a poslán politické správě SdP do Javorníku. U poštovního úřadu v Bílé Vodě byla zavedena nepřetržitá telefonní služba.“⁴⁴ Při nočním ústupu směrem na Žulovou bylo bělovodské družstvo v časných ranních hodinách 23. září přepadeno. Češi si bojem vynutili další postup, části družstva se podařilo dopravit do bezpečí zraněného dozorce finanční stráže Stanislava Vraštila. Někteří ale padli do zajetí, jako např. velitel četníků Hořčica, do rukou ordnerů se dostal i těžce zraněný četař Leo Schmitz a ošetřující četník. Spolu s německými komunisty a žulovským poštmistrem byli uvězněni v již freikorpsem obsazené Žulové.⁴⁵*

Žulová

V Žulové byla situace velmi napjatá. Přítomnost zvýšeného množství čsl. ozbrojených sil zde vzbuzovala nemalý rozruch již od jara 1938. Jedinečným pramenem poznání situace ve městě v oněch kritických májových a hlavně zářijových dnech je při absenci dalších archivních dokladů zápis v kronice zdejší měšťanské školy. Možná právě fakt, že se jedná o školní kroniku způsobil, že popis těchto událostí a projevů nacionalistických protičeských nálad nebyl v pozdějších letech zničen vyříznutím, tak jako tomu bylo v mnohých kronikách obecních a městských (jako např. v javornické a zlatohorské). „*Od mobilizace v květnu [1938] se mezi obyvatelstvem šířil pocit nejistoty, který se z týdne na týden stupňoval. Podminování mostu do Skorošic velkým množstvím trhavin a zákaz jeho užívání, jakož i označení mnoha úseků silnic k odstřelení, obsazení kamenných mostů zátarasy s ostnatými dráty, bráněnými letadly a hlídanými vojáky a komunisty ze severní Moravy a nakonec i příchod jedné čety vojáků s bojovým*

vozidlem do Vápenné, to vše ukazovalo na hrozící válečný střet. Každou noc přicházeli vojáci ke starostovi, aby za jeho asistence předávali povolávací rozkazy. Jejich návštěvy ale stále zůstávaly bez úspěchu, neboť zbraně schopní muži buď nespali doma, nebo již byli předem vyrozuměni stráží SdP [ordnery]. K zesílení tohoto pocitu přispěli svým dílem i místní Češi. České ženy se u posádky v Jeseníku zúčastnily střeleckého kurzu, údajně „aby ve vážném případě uměly bránit svou vlast“. Představenstvo nádraží v Žulové se pak vyjádřilo, že „s hlavami Němců by se daly dláždit žulovské cesty“. Toto smýšlení dávají Češi najevo také tím, že neodpovídají na žádný pozdrav [sic!]. U poštovního úřadu byl jako listonoš ustaven střelec s automatickou zbraní. Četnictvo obdrželo množství munice a automatické zbraně.“⁴⁶

Hlášení o henleinovském puči přimělo tehdejšího velitele četnického oddělení v Jeseníku špkt. Františka Baťku, aby 22. září 1938 vyslal na Javornicko oddíl šumperských četníků. Po příjezdu do Vápenné však oddíl pod vedením Václava Kořistky zastavila hlídka Stráže obrany státu (SOS), která střežila záseky na silnici, a odmítla je pustit dále. Mezitím však byla veliteli SOS Matouši Plchotovi doručena zpráva o přepadení četnické stanice v Žulové, jejíž příslušníci se mohli zachránit jen útekem, a že právě k Žulové se od Javorníku stahuje větší skupina českých státních zaměstnanců - četníků, příslušníků finanční stráže, železničářů a poštovních zaměstnanců, z nichž někteří utíkali i s rodinami. Protože však hrozilo vážné nebezpečí, že by mohli padnout do rukou henleinovců, vojáci nakonec zataras uvolnili. Oddíl četníků postupoval za relativního klidu dále k Žulové, jejich obrněný vůz vzbuzoval u ordnerů respekt. Městečko je přivítalo vyzdobené prapory s hákovým křížem, z oken je zdravily portréty Hitlera a Henleina. Kořistkův oddíl obsadil budovu četnické stanice a spolu s navrátilivšími se zdejšími četníky a posilou jednoho družstva SOS vyslaného z Vápenné čekali na příchod uprchlíků ze severního výběžku Slezska. Teprve v pozdních odpoledních hodinách došlo do Žulové asi 50 osob. Ženy a děti hned odjely autem do Vápenné, muži již dříve odzbrojení ordnery šli dále pěšky.⁴⁷

Kronikář měšťanské školy popsal situaci v Žulové následovně: „Dne 21. září ale Žulovou opustily téměř všechny české rodiny. Většina z nich naložila do vagonů také vybavení svých bytů a odjela po železnici. O šesté hodině odpolední dorazil do Žulové oddíl vojáků s bojovým vozem z Vápenné. Na náměstí předvedl několik cvičných manévrů se zbraněmi a poté vojáci prošli všechny části města ve skupinách po dvou. Po krátké době zas odjeli do Vápenné. Nezanechali žádný zvláštní dojem, neboť se jim obyvatelstvo vysmívalo většinou coby výpravě, která by vzbudila respekt a úžas nanejvýš tak u nějakého černošského kmene v Africe. Pouze zvýšili rozhořčení místních, protože zdejší muži museli již před týdnem odevzdat všechny zbraně a munici. S největším napětím očekávalo a poslouchalo obyvatelstvo v podvečer u rozhlasových přijímačů projev Adolfa Hitlera. Hned po této řeči se mládež vyhrnula na ulice, táhla zpívající okolo a provolávala slávu Vůdci. Četníci, kteří jinak každé nacionální hnutí potlačovali, se pouze plížili a zůstávali nečinní. Mezitím se šily vlajky s hákovým křížem, které (z části již připravené a schované, z části vyrobené ze všech možných zbytků látky) dopoledne 22. září vlály na všech domech. Ve všeobecné radosti přišla neočekávaně zpráva o smrti, která mnohé nálady zkalila. Byl to náhlý skon všeobecně známého a oblíbeného ředitele spořitelny v Žulové Josefa Thanheisera, který v 1:46 hodin ráno zemřel na zástavu srdce.“⁴⁸ Spolu s ním odešel ze světa sociálně smýšlející a jednající Němec, přítel dělníků a podporovatel měšťanské školy, bohužel ještě před vytouženým osvobozením. [...] Nyní ležel němý a chladný a nemohl se již více účastnit jásotu a očekávání, které pociťuje celé městečko. Po Vůdcově proslovu již nikdo více nevěšel hlavu. Naděje a radostná víra vešla do všech německých srdcí. To se projevilo již v 11:00 hodin dopoledne, když četnictvo pronásledovalo na skorošických polích dva muže ze Šumperka, střílelo po nich a nakonec je chytlo. Tito uprchli ze svého domova, protože nechtěli ve válce střílet na Němce. Četníci je odvedli na stanici na náměstí. Když se zpráva o tom rozšířila, přišli kameníci ze všech lomů, demonstrovali před stanicí a vyhrožovali, že do domu vhodí patrony s dynamitem. Nato byli uprchlíci propuštěni. Dělníci je zásobili potravinami a zavedli až k hranicím. Kolem oběda jel poslední vlak [...] Pak železniční doprava ustala. Vlakem měli být odvezeni také koně, zabavení zemědělcům. Sedláci je ale pochytali a ukryli. V podvečer přišel velký oddíl českých celníků, také četníci z oblastí Bílé Vody, Javorníku a Bernartic, pak také jedno nákladní auto. Zdržovali se u četnické stanice [...] Nakonec se také místní četníci stáhli ve směru na Vápennou.“⁴⁹

Četníci se v Žulové zdrželi až do večerních hodin. Do městečka se postupně stahovali ordneři z pohraničních obcí, až zcela zaplnili náměstí před četnickou stanicí. K přímé bojové akci se ale neodvážili. K útoku se chystali až za nastávající noci, jak se četníci dověděli od místních sociálních

demokratů a komunistů, bez jejichž pomoci by přesile nemohli účinně vzdorovat. Protože nebylo možné městečko déle udržet, stáhli se nakonec všichni příslušníci čsl. ozbrojených sil dle rozkazu posádkového velitelství v Jeseníku do Vápenné, kde byli zařazeni do bojové skupiny hájící obrannou linii.⁵⁰ Jednu oběť si však Žulová ve večerních hodinách 22. září 1938 přece jen vyžádala. Zákeřně zabit byl Rudolf Klimeš, zemědělský pomocník na zdejším velkostatku a otec tří dětí, původem z Rudy nad Moravou. Podle poválečného svědectví jeho dcery Věrušky si pro něj přišli henleinovci až do bytu a spolu s jejím bratrem Rudolfem (17) ho odvedli na náměstí k ostatním. Stojíce v řadě pak jejího otce zastřelili.⁵¹ Podle úmrtní matriky Klimeš zemřel na průstřel srdce, když chtěl utéct ze zajetí.⁵² Je pohřben na zdejším hřbitově. Kronikář tuto tragédii popsal slovy: „Ve 22:30 [22. září] přijelo na nákladním autě 30 mužů sudetoněmeckého freikorpsu a nyní byli zatčeni všichni čeští donašeči a také komunisté. Při tom byl zastřelen jeden Čech, který chtěl po svém zatčení uprchnout. Tato práce trvala až do ranních hodin.“⁵³

Také následujícího dne se v Žulové umíralo. Při srážce příslušníků SOS s oddíly německých záškodníků byl na silnici do Skorošic zabit Rudolf Kirchner, truhlář z Maršíkova v okrese Šumperk. Dle zápisu v úmrtní matrice zemřel na průstřel hlavy.⁵⁴ Také tato událost, jakož i následující dění jsou zaznamenány v kronice zdejší měšťanské školy. „23. 9. [1938]. Brzy ráno ve 3:30 hodin se oddíl četníků střetl na skorošické cestě u staré pískovny [...] s freikorpssem. Došlo k palebnému přepadu, při němž pro národ a vlast padl člen freikorpsu Rudolf Kirchner, zasažen ručním granátem. Mezitím zaujal freikorps pozice v kamenolomu [...] na silnici k Vápenné [...] a ve směru na Černou Vodu, zatímco se čeští vojáci a komunisté uhnízдили v kamenolomech [...] a u válečného pomníku ve Vápenné a automatickými zbraněmi a střelbou z pušek rozčilovali obyvatelstvo.⁵⁵ Se zvláštní zálibou stříleli na vlajku s hákovým křížem, kterou na kříž na věži žulovského kostela upevnil pokrývač Rösner.⁵⁶ Proto velitel freikorpsu zvěrolékař Dr. Simon vydal rozkaz, aby všechno neozbrojené obyvatelstvo Žulovou okamžitě opustilo. Bylo překrásné, teplé, slunečné, bezvětrné podzimní ráno, kdy v 7:00 putoval dlouhý průvod žen, dětí, mužů a starců s dětskými kočárky, trakaři, vozíky, vozy a koly podél skorošické cesty k Javorníku. Bylo štěstí, že počasí bylo tak příznivé, neboť mnohé matky měly své ratolesti jen provizorně oblečeny a mnoho slabých lidí daleko nedošlo. [...] Bylo to bolestivé rozloučení se s vlastí, která musela být vystavena nejisté budoucnosti. Mnozí proto stáhli své vlajky s hákovými kříži a schovali je. Pouze vlajka na kostelní věži i nadále vlála v ranním slunečním svitu předpovídající vítězství. Obyvatelstvo Žulové našlo v Javorníku přijetí. Z dálky sice bylo slyšet odstřelování, které Češi prováděli u tunelu v Lipové, na železniční trati a u mostu v Širokém Brodě, ale všichni se cítili v bezpečí. V noci ve 24:00 byl opět vydán rozkaz k vyklizení z Javorníku. Češi se svým bojovým vozem totiž podnikli obchvat Žulové, uskutečnili několik palebných přepadů a přinutili obyvatelstvo Skorošic, Vojtovic a Vlčic k útěku. 24. 9. [1938]. Mezitím se valil nepřetržitý zástup uprchlíků v temné noci z Javorníku na 9,6 km dlouhé cestě přes německé říšské hranice do Pačkova.auta si jen sem tam odpočinula a dotvářela obraz žalu a hrůzy, jenž skýtaly utíkající rodiny s dětskými kočárky [...]. Žulovou se mezitím freikorps snažil bránit před komunisty, před jejich zlostí a ničením. V celém městě byl pouze tu a tam vidět nějaký člověk. Odpoledne byl pohřben člen freikorpsu Rudolf Kirchner⁵⁷ a v 16:30 Josef Thanheiser. K poslednímu odpočinku jej doprovodilo jen několik málo mužů, mezi nimi i jeho syn. Katolický farář [Otto Hampel] však půjčil klíč, s nímž bylo možné rozeznít zvon, až pod výhružkou [...].Tímto ztratil tento nevraživec poslední sympatie všech nacionálních socialistů. Žulová osaměla. Kromě několika odvážných žen, které vařily pro členy freikorpsu, a několika starých lidí, kteří chodili krmit domácí zvířata, nebylo nikoho vidět. Dvakrát se objevila také česká vojenská letadla a jednou též střelila na liduprázdné ulice. [...] Pouze ostřelování vlajky s hákovým křížem na kostelní věži a palebné přepady rušily v noci klid ve městě, jehož obyvatelé na pobřeží Severního moře či ve vnitrozemí Německa čekali v úzkostlivé obavě na zprávy o své vlasti a své budoucnosti.“⁵⁸

Nové Vilémovice

K osudnému střetu příslušníků SOS s ordnery a členy freikorpsu došlo ve druhé polovině září 1938 také v Nových Vilémovicích. Již na jaře téhož roku byla při květnové mobilizaci posílena čsl. obranná postavení při říšské hranici u Hraniček, pod kontrolou či přímo uzavřeny byly rovněž zdejší silnice. Místní henleinovci vyvíjeli značnou aktivitu. Již od léta přecházeli přes hranice do Německa a v nedalekém Neu Gersdorfu (dnes Nowy Gierałtów v Polsku) se cvičili ve střelbě. Zde také získávali

zbraně a pašovali je na čsl. území. Jejich chování bylo čím dál vyzývavější, zdejší Češi se cítili v nebezpečí. „Rozhořčení Němců proti českému národu“, jež v září 1938 vyvrcholilo odtržením sudetoněmeckého území od Československa, narůstalo podle obecní kroniky i zde. Češi ve spolku s německými komunisty tu v kritických zářijových dnech údajně zasahovali proti Němcům a doslova plenili zdejší vesnice. Jejich obyvatelé pak „z hrůzy“ utíkali do Německa.⁵⁹

Ona „hrůza“ byla zřejmě zapříčiněna obavou z represí, jež mohly vypuknout po incidentu z 22. září 1938, při němž byl zabit respicient finanční stráže Stanislav Majzlík, původem z jihomoravských Čejkovic. Co se tehdy v Nových Vilémovicích konkrétně stalo, popisuje zdejší obecní kronika: „*Dva dny před tímto útekem byli čeští financí odzbrojeni a odvezeni do Říše. Při odzbrojení se ve zdejší obci u budovy kasáren čp. 46 odehrál urputný boj. Financí byli dobře vyzbrojeni puškami, revolvery a ručními granáty. Tři ze zdejších obyvatel byli těžce zraněni a museli být dopraveni do nemocnice. Při tomto boji, což bylo 22. 9. 1938, byl jeden financ jménem Stanislav Majzlík zastřelen. V noci z 23. na 24. 9. utíkali obyvatelé přes říšskou hranici do Neu Gersdorfu a také do Landeku.*“⁶⁰ V dubnu 1946 přibyl do novovilémovické kroniky popis této události také z české strany. Podle jejího líčení se Němci začali 22. září 1938 srocovat před budovou finanční stráže a když se setmělo, ozbrojení zbraněmi a granáty vyzvali přítomné finance, aby se vzdali. Češi to však odmítli. Mezitím přišla posila finanční stráže ze Schwarzbergu (osada obce Zálesí, s níž záhy splynula) a také je Němci vyzvali, aby dobrovolně složili zbraně. Při následné palbě byl Majzlík zastřelen. Jak se prý bylo možno dočíst v dnes již nedochované kronice obecné školy v Hraničkách, Němci pak ze strachu „nešťastného finance“ zavlekli do lesa a tam zahrabali a až později pochovali na obecním hřbitově.⁶¹ Po válce bylo tělo Stanislava Majzlíka exhumováno a s vojenskými poctami řádně pohřbeno.⁶²

Vidnava

K největší srážce došlo 22. září 1938 ve Vidnavě, kam kolem poledne proniklo několik set příslušníků freikorpsu s úkolem obsadit všechny nejdůležitější budovy ve městě, především poštovní úřad. Zde se jim však postavila na odpor skupinka čsl. finanční stráže a četnictva. Při pokusu o vyjednávání s henleinovci pak byli zabiti dva příslušníci zdejší finanční stráže, velitel družstva inspektor Josef Novák, původem ze Spojil v okrese Pardubice, a dozorce František Pospíšil z Moravských Prus v okrese Vyškov. Oba zemřeli na následky průstřelu hlavy a ran po střepinách z ručního granátu – Novák v budově pošty, Pospíšil před ní.⁶³ Zároveň byly vyzrazeny a ordnery obsazeny úseky, jimiž měla družstva SOS v případě nouze ustupovat. Proto se jejich velení rozhodlo použít k evakuaci vlaku, který stál ve stanici připraven k jízdě do Hukovic. Jeho cesta však předčasně skončila vykolejením a přestřelkou u obecné školy ve Velké Kraši. Při ní byl přímo ve voze zabit Viktor Dadák st., otec celního inspektora ve Vidnavě, jenž své snaše přijel pomoci s evakuací. Poblíž školy byl pak ve rvačce zastřelen zdejší kameník Ferdinand Vietz, původem ze Staré Červené Vody.⁶⁴

Jak k těmto incidentům došlo, popisují vedle několika již publikovaných výpovědí českých pamětníků⁶⁵ také dva dobové archivní prameny - kronika města Vidnavy a kronika zdejší obecné školy, které zatím nebyly zcela využity. Ve svých výpovědích jsou sice poněkud rozdílné a vykazují jisté nepřesnosti. Překvapují však svou otevřeností a detaily, svědčícími o jejich autentičnosti.⁶⁶

Městská kronika, jejíž zápisy pro rok 1938 vznikly podle deníku organizátora a velitele freikorpsu ve Vidnavě majora v. v. Franze Thena, popisuje celou událost ve městě takto: „*Přestože v těchto napjatých dnech nebyla pozorována žádná změna, došlo 22. 9. kolem jedné hodiny odpolední [v důsledku] provokativního chování jednoho českého příslušníka finanční stráže k výboji naakumulovaného vzteku a hněvu proti našim utlačovatelům. U pověstných betonových prahů, které naproti bývalého gymnázia uzavíraly cestu do Schubertovy Kraše, stáli v uvedený čas na této straně spuštěné železné závory dva čeští financí. Z druhé strany se pak na německé půdě shromáždili ve velkém počtu naši pohraniční strážci [Grenzschützer], resp. dobrovolníci [Freischärler, tj. freikorps], kteří se chystali vniknout do našeho města. Jeden financ jim v tom ale hodlal zabránit tím, že chtěl do hustého zástupu lidí vhodit ruční granát. Naštěstí mu v tom ale bylo zabráněno, neboť jej tovární předák Adolf Hauke v okamžiku přemohl, odzbrojil a usměrnil pažbou jeho vlastní pušky. Bohužel se mu však podařilo ve vzniklém zmatku uniknout, druhý se pak stal obětí podnícených vášní. Nyní byl dán signál k odvetě. Dobrovolníci byli vyburcováni a vnikli do přzemních prostor pošty a do dvora městského činžovního*

domu, aby obsadili poštovní a telegrafní úřad. Čeští financí spěchali na pomoc obleženým poštovním úředníkům a vhodili z kancelářských místností do dvora dva ruční granáty, které si ve spojení se střelbou z pušek vyžádaly čtyři oběti: dva čeští financí zemřeli, dva příslušníci Sudetoněmectva, a sice řidič automobilu Alfréd Vietz a klempířský mistr Karl Schöppel, byli zraněni. Oba posledně jmenovaní byli hned převezeni do nemocnice v Nise. Vietz zde svým strašlivým zraněním bohužel podlehl a byl zde také za velké účasti pohřben. Čeští poštovní úředníci byli zatčeni a rovněž převezeni do Nisy, pošta včetně pokladny a peněz zůstala v rukou dobrovolníků.“⁶⁷ A kronikář dále pokračuje: „Tato událost stála na počátku otevřeného a hrozivého nepřátelství. Současně byli zalarmováni také dobrovolníci ve Velké Kraši. Po prvním úspěchu freikorpsu, který ze Schubertovy Kraše přispěchal do města, byl naplánován další postup proti Čechům. Dobrovolníci pronikli až na náměstí a se zbraněmi připravenými k výstřelu zde zaujali postavení v císařském stromořadí, zatímco se na Nádražní ulici mezi kasárnami četnictva a někdejší hospodou proti nim postavilo na vzdálenost sotva 200 kroků asi 8 četníků rovněž připravených k palbě. Starosta města Dr. Überall k nim vyslal jednoho úředníka státní policie [...], vyzval je, aby se bezpodmínečně vzdali a své zbraně odevzdali v tělocvičně. Na tento požadavek Češi reagovali tím, že jedna skupina asi 20 ozbrojených mužů prchla přes horní předměstí [...] do Hahnwaldu, druhá, menší skupina usilovala o to, dostat se co nejrychleji na nádraží. Kolem 2. hodiny odpolední pak vylezli na dosud zde stojící vlak a touto cestou se snažili uniknout.“⁶⁸

Kronika německé obecné školy nabízí poněkud podrobnější vyprávění, jak byly incidenty 22. září 1938 ve Vidnavě vyprovokovány a jak probíhalo obsazení poštovního úřadu freikorpsem: „Z mužů uprchnuvších přes hranice se jich 40 zdržovalo v Schubertově Kraši, především členové FS a ti, kteří již měsíc před převratem prodělali na říšskoněmeckém území výcvik v zacházení s různými ručními zbraněmi. Většina z nich byla k útěku přinucena, neboť se blížilo jejich zatčení coby funkcionářů SdP, či se [toto zatčení] podle zpráv v říšskoněmeckém nebo československém rádiovém vysílání dalo očekávat. Nespočet dalších bylo k útěku pohnuto děsivými zprávami o ničivých úmyslech komunistů. V Schubertově Kraši byl zřízen tábor, v němž byli shromážděni muži určené k obraně Vidnavy. [...] Měli zajistit tábor u sedláka Heinricha Köhlera v Schubertově Kraši a hraniční přechod u služebny finanční stráže na silnici vedoucí do Zlatých Hor. [...] Jejich hlavním úkolem ale mělo být, chránit Vidnavu a její obyvatelstvo proti plenění a týrání Čechy, s nimi spolčenými komunisty a sociálními demokraty, a bylo-li by třeba, vyčistit město od těchto živelů [...] 22. 9. bylo oznámeno, že v Chebu bude pořádková služba prováděna společně ordnery SdP a čsl. četníky a financí. To mohl být důvod, že ochranný sbor v Schubertově Kraši věřil, že podobná dohoda s čsl. bezpečnostními orgány by mohla být reálná také ve Vidnavě. Kolem poledne 22. 9. se u celní závory na zlatohorské cestě objevil krejčovský mistr Christ s vlajkou s hákovým křížem, kterou držel přes zavřenou závoru. Na obou stranách závory se hned shromáždili četní lidé a když šli kolem dva čeští financí, vyzvali je, aby ji otevřeli. Tito jejich přání vyhověli a dokonce přátelsky vyzvali osoby stojící na německé půdě, aby přešly na druhou stranu [...] Nyní se již Gymnaziální ulicí směrem na náměstí vinul velký zástup žen, dětí a několika mužů, před nimiž byla nesena vlajka s hákovým křížem. Uprostřed cesty ale byli zastaveni dvěma příslušníky finanční stráže a vyzváni, aby se s vlajkou opět vrátili zpět. Zároveň zvedli své pušky k líci. V okamžité vyvolané rvačce byly financím vytrhnuty zbraně a jeden z nich, Zelený, vyhrožoval vysoko zdviženým ručním granátem, což samozřejmě obyvatelstvo krajně roztrpčilo. Podařilo se zabránit Zelenému, aby granát odhodil. Oba financí byli silnými ranami tak zastrašeni, že se dali na ústup, Zelený Gymnaziální ulicí na hlavní náměstí a ten druhý ulicí Branskou [Torgasse]. Za druhým střílel krejčovský mistr Christ jedním starým revolverem, avšak netrefil se. Nyní se shromáždili všichni příslušníci finanční stráže u velitelství a uzavřeli tam cestu. Zdálo se, že české bezpečnostní orgány chtěly zasáhnout proti obyvatelstvu a ulici vyklidit. Dr. Kunerth vyzval ženy a děti, aby se odebraly do svých domovů, potom požádal statkáře [Artura] Michlera z Hukovic, rolníka Karla Göbela a městského radního Faulhabera, aby šli s ním vyjednávat k četníkům o převzetí města, resp. bezpečnostní služby. Nejdříve jednal s inspektorem finanční stráže Novákem před budovou četnické stanice. Protože tento opuštění města odmítl, měla být bezpečnostní služba vykonávána tak jako v Chebu společně ordnery SdP a četnictvem. Během vyjednávání pak později v budově pošty zastřelený financ přiložil zbraň na Dr. Kunertha. Jen s námahou byl svými představenými přiměn k tomu, aby zachoval klid. Potom se s četníky vyjednávalo v úřední místnosti a byla učiněna stejná dohoda [jako v Chebu]. Zde přítomný poštovní mistr Mádlo žádal, aby směl ještě provést kontrolu na poště [...], protože musí dále zastávat telefonní službu. V tomto okamžiku bylo oznámeno, že poštovní úřad je již obsazen freikorpsem. Německá delegace se nyní i s poštovním Mádlem odebrala na poštovní úřad, aby jej

převzali, a zajistili telefonní službu. Na poště, v níž se nacházeli kapitán Böse, 2 příslušníci freikorpsu, 1 český poštovní úředník a německý listonoš Hofmann, jednali Dr. Kunerth a poštovník o výkonu telefonní služby. Když listonoš Hofmann prohlásil, že by telefonní službu mohl vést sám, bylo poštovníku naznačeno, že jej již více nebude zapotřebí, a aby se odebral domů. V tom okamžiku zarachotilo v hale a v přední k balíkové přepážce několik výstřelů a ručních granátů. Protože střepiny létaly až do jednacích místností, odebrali se zde přítomní vedle, aby se ukryli. Na začátku střelby běžel jeden z členů freikorpsu s Dr. Kunerthem ke vchodu do hlavního prostoru pošty, jímž chtěl právě vstoupit příslušník finanční stráže insp. Novák. Byl usmrcen jedním výstřelem z pušky, protože měl v ruce granát. Když střelba ustala, zjistily na poště se nacházející osoby, že financ insp. Novák, který ležel napříč před vchodem [...], je mrtev, jakož i financ Pospíšil, který ležel u plotu na dvoře poštovní budovy. Ale též jeden Němec, Alfred Fitz, řidič u obchodníka Bauma, ležel na dvoře těžce zraněn, zatímco druhý zraněný, klempířský mistr Karl Schöppel, mohl i přes svá zranění ještě odejít domů. Alfréd Fitz byl odnesen do zahrady německého peněžního ústavu a Dr. Krisch jej obvázal. Prof. Dr. Blokscha udělal těžce zraněnému poslední pomazání. Fitz měl roztrhanou nohu od prstů až po stehno četnými střepinami z ručního granátu, holeň byla úplně rozdracena a tělo prokazovalo četná poranění. Když Fitz opět nabyl vědomí, ptal se, kdo je ještě zraněn. Když mu byla otázka zodpovězena, zvolal tichým hlasem s lehce zdviženou pravou rukou: „Gott sei Dank, heil Hitler!“ [Díky bohu, sláva Hitlerovi!]. Asi teprve až po hodině mohl být Fitz odvezen do nemocnice v Nise [...]. Bohužel už ale nebylo záchrany. K trvalé vzpomínce na tohoto statečného mladíka po něm byla pojmenována jedna ulice. Během této doby stáli ostatní financ a četníci u budovy četnické stanice v uzavřeném šiku napříč přes ulici se zbraněmi připravenými ke střelbě. Později se ale stáhli zpět k mostu a chtěli uniknout připraveným speciálním vlakem do Hukovic.⁶⁹

Boj o poštovní úřad ve Vidnavě zatím kryl ústup asi 30 finančníků, četníků, železničářů a civilistů vlakem z Vidnavy směrem k Hukovicím. Na trati ve Velké Kraši došlo k nejosudnějšímu střetu dne. Skupina freikorpsu vytrhala u zdejší školy koleje a cestu zatarasila bariérou z převrácených nákladních vozů a kamení, čímž byl vlak pod palbou ordnerů z okolních krytů přinucen zastavit. Posádka vlaku střelbu opětovala. Jeden z členů finanční stráže hodil po útočících granát, který však narazil na okenní rám a vybuchl přímo ve vagóně. Zodpovědět otázku bilance ztrát na životech při tomto incidentu jednoznačně nelze. Kronika města uvádí jednoho mrtvého (vrhače granátu) a 14 zraněných na české straně, z nichž pak ještě dva zemřeli později v nemocnicích v Jeseníku a Nise. Obyvatelům a členům freikorpsu z Kraše se nic nestalo.⁷⁰ Očitá svědectví českých pamětníků dokládají vedle četných zraněných smrt pouze jednoho civilisty, a sice Viktora Dadáka, jenž byl přímo v železničním vagóně zabit ranou ostřelovače do hlavy, což potvrzují také zápisy v úmrtní matrice pro Vidnavu za rok 1938.⁷¹ Ostatní poté opustili vlak a pěšky ustoupili zčásti k Žulové a směrem na Vápennou, kde se přidali k 7. hraničářskému praporu, zčásti ke stanici Hukovice, odkud pak pokračovali vlakem do Dolní Lipové a Jeseníku. Cestou se k nim připojili i čeští zaměstnanci železniční stanice a pošty v Kobylé nad Vidnavkou, kde rovněž došlo k přepadu stanice a ke střelbě, při níž byl zraněn jeden český železničář.⁷²

Velitelem čety SF, která na cestě do Hukovic útočila na ve vlaku ustupující Čechy, byl Robert Hauser, rodák ze Znojma, od r. 1923 však bytem ve Velké Kraši. Zde nejprve působil jako obecní sekretář, po r. 1938 jako radní. Z Hauserova osobního spisu je zřejmé, že byl za 1. republiky členem negativistické Německé nacionálně socialistické dělnické strany (Deutsche nationalsozialistische Arbeiterpartei, DNSAP), za niž v r. 1925 dokonce kandidoval do poslanecké sněmovny a v r. 1927 do obecního zastupitelstva. Do SdP vstoupil teprve v březnu 1938. Ve freikorpsu Hauser působil při „Kompanii Reinold“ jako velitel 6. čety (Zug VI). Jeho aktivitu při formování jednotek SF dokládá potvrzení npor. Artura Michlera, statkáře z Hukovic, z konce listopadu 1940. V té době již mjr. Michler uvedl, že dal 10. září 1938 Hauserovi rozkaz, aby „v obci Velká Kraš zorganizoval co největší počet skupinek dobrovolníků [Zehnerschaften], aby s nimi ve vhodném okamžiku v první linii vyhnal z vlastní domoviny české četníky, finance atd. a dále aby ozbrojenou mocí při případných bojových zápletkách podpořil příchod německých oddílů. Soukmenovec Robert Hauser tento příkaz splnil a vytvořil celkem 5 skupin, s nimiž 22. 9. 1938 u školy ve Velké Kraši násilně zastavil železniční vlak s ozbrojenými českými četníky, financí a státními policisty a střelbou zahnal Čechy na útek, případně je vzal do zajetí.“⁷³

Ve světle faktů a historických souvislostí, které jsme zde dosud uvedli, je až zarážející popis této tragické události v publikaci o Vidnavě „Das Weidenauer Ländchen“, vydané v roce 1986 ve Spolkové republice Německo, která svým nacionalizmem s téměř padesátiletým odstupem předčí i dobové vyprávěcí prameny. Přestože kroniky města a obecní školy Vidnava nejsou prosty popisů ve stylu: „Hned

poté [Češi] obsadili železniční násep a zahájili zběsilou palbu z automatických zbraní a krátkých pušek, zatímco ze strany dobrovolníků jim mohly odpovědět pouze dvě zbraně, jedna flobertka [tj. ručnice na kapsle] a jeden revolver“;⁷⁴ obě však alespoň potvrzují připravenost akcí ze září 1938 a jejich součinnost s říšskými pohraničními orgány. Totéž se nedá tvrdit o interpretaci německé Das Weidenauer Ländchen: „Když 22. září v poledne ve Vidnavě český finanční úředník hodil u poštovního úřadu ruční granát na neozbrojeného vyjednavče a tekla německá krev, vnikl freikorps roztrpčeně do Vidnavy, aby ukončil toto běsnění. [...] Zatím jel vlak z Vidnavy se všemi českými četníky a financí, případně se státními policisty [...] a na všechny osoby, které se cestou ukázaly, tito bezhlavě stříleli, aby tak kryli svůj ústup. Přitom zde byl touto bídnou střelbou na poli zraněn také jeden dvanáctiletý chlapec. Nyní vlak v plné rychlosti najel na překážku a zůstal vězet. Okamžitě se ze všech oken vagónů rozlil do nejbližšího okolí déšť kulek, také se házely ruční granáty, z nichž od jednoho vznikla ve školním plotě trhlina. Proto jsme z naší strany odpověděli střelbou jednotlivými výstřely a dosáhli tak četných zásahů. Po zuby ozbrojení četníci a financí nyní utíkali zpět od vlaku přes pole k Hukovicím, zanechavše zde všechny věci, když ještě jeden český ruční granát explodoval ve vagónu. Železniční vozy byly těžce poškozeny, naplněny zraněnými a také jedním mrtvým, jeden vagón byl roztržštěn a uvnitř samá krev. Kromě zbraní a výstroje bylo možné ukořistit také peníze z pokladny železničního úřadu ve Vidnavě a z pokladny poštovního úřadu ve Velké Kraši, [které činily] okolo 32 000 korun. Z Hukovic pak odjel jeden motorový vlak s uprchlíky k Lipové, zatímco nezranění četníci a financí, kteří zůstali, utekli do lesů. Současně bylo na místě zneškodněno mnoho komunistů a jeden z nich byl zastřelen na útěku. Freikorps obsadil ještě téhož pozdního odpoledne oblast k Žulové a držel tuto linii [za cenu] krvavých obětí až do konce, aby obce chránili před barbarskou máníí Čechů ničit.“⁷⁵

Co se dělo ve Vidnavě v době bojů mezi ustupujícími Čechy a freikorpsem u školy ve Velké Kraši, se opět můžeme dovědět z dochovaných kronik. Většina příslušníků státní policie prý zatím prchala přes farní les, zatímco se dva z nich pokusili uniknout na motorce po cestě do Hukovic. Byli ale zadrženi, „důkladně zbiti“ a odvezeni do Nisy do „válečného zajetí“.⁷⁶ Do Velké Kraše byl zatím coby vyjednavče odeslán vrchní oficiál policejní expozitury ve Vidnavě Málek, aby s Čechy dojednal podmínky jejich odchodu. Málek se na stranu freikorpsu přidal již dříve, on byl také tím, kdo Němcům vyhradil plánovaný pěší ústup jednotek SOS směrem na Habinu. Protože se však Češi mezitím z obce stáhli, byl spolu s dalšími zadržеныmi Čechy převezen do Nisy.⁷⁷

Projevy násilí vůči Čechům a německým antifašistům

Zatímco německé obyvatelstvo s jásotem vítalo své hrdinné „soukmenovce“, navrátilivší se z Říše, a zdobilo svá obydlí vlajkami se svastikou, vlaječkami se symbolem SdP a portréty Adolfa Hitlera a Konráda Henleina, ustupovaly skupinky i jednotlivci z řad Čechů a německých antifašistů směrem na Dolní Lipovou a Jeseník. Jak dále dokládá situace ve Vidnavě, pořádali na ně příslušníci freikorpsu doslova hony: „Další oběti padly ještě v průběhu odpoledne [22. září 1938] ve Vidnavě a ve Velké Kraši, a sice komunisté, kteří se útekem chtěli vyhnout zatčení, a proto byli zastřeleni. Po těchto krvavých událostech začalo nyní ve Vidnavě a v Kraších horlivé pátrání po Čechích, kteří se zde snad ještě ukrývali, komunistech a německých národních zrádcích, kteří všichni, pokud neutekli, byli odvezeni do Nisy a tam vsazeni do vězení. 23. 9. Po tomto důkladném vyčištění města lze opravdu potvrdit, že Vidnava je nyní čistě německá.“⁷⁸

Podobná situace byla také v dalších obcích na Jesenicku.⁷⁹ Např. v pondělí 19. září 1938 prý chtěli komunisté v Mikulovicích a Širokém Brodě provést puč a obsadit elektrárny. Událost však byla prozrazena a objekty obsadil freikorps, jenž také zostřil své hlídky. „Plánované obsazení závodů komunisty se tedy nezdařilo a nyní tito sami museli být velmi ostražití, aby je obyvatelstvo nezabilo. Proto se hned další den začali s pytlí a zavazadly stěhovat na Moravu. Mnozí si již nemohli vzít všechno s sebou, neboť vlaky byly přeplněné. Zavazadla tak většinou zůstala stát v Písečné na nádraží, neboť doprava byla zcela zastavena [...] Také četníci a celní úředníci již většinou uprchli do Čech.“⁸⁰ Dne 22. 9. se oddíl freikorpsu, v jehož čele stál kamenický technik Hafranke, zmocnil vlakového nádraží a celnice v Mikulovicích a převzal v obci veškerou správu. Přednosta zdejší stanice Zajíc a vrchní četnický strážmistr František Černý byli zatčeni a eskortováni do Glucholaz, právě tak jako následujícího dne zadrženi „podezřelí“ komunisté Brauner a Kucharsch.⁸¹

V Glucholazech, resp. v kolonii Eichwald, byl spolu s dalšími 30 komunisty uvězněn také teprve sedmadvacetiletý dělník Alfréd Hoffmann z Mikulovic, rozený sice v říšském Donnerau, okres Waldenburg (dnes Grzmiąca v Polsku), avšak s kořeny na Jesenicku, neboť z Mikulovic pocházel jeho otec. Do vyšetřovací vazby byl vzat kvůli přípravě trestného činu velezrady. Lidový soud jej ve veřejném zasedání 9. února 1940 uznal vinným a odsoudil jej k 12letému trestu v káznici a ke ztrátě občanských práv na 10 let. Mezi stranickými úřadovnými v Liberci, Jeseníku a Mikulovicích se pak v květnu téhož roku rozběhla žhavá korespondence, neboť Hoffmannovi rodiče podali žádost o milost pro svého syna. Vedoucí místní skupiny NSDAP v Mikulovicích k případu napsal, že sice nebyly zjištěny bližší zprávy, ale „domníváme se, že Hoffmann mohl jednat úmyslně, neboť tento jeho politický postoj zcela odpovídá. Mohli jsme se také dovědět, že v průběhu náboru nových členů Hoffmann prohlašoval výroky typu: ‚Kdo se nenechá zapsat do komunistické strany, bude jednou zastřelen.‘ [...] je pokládán za velmi radikálního komunistu a svou horlivou agitací se o komunistickou stranu velmi zasloužil. Před převzetím moci potíral SdP a po jejím převzetí vyhlásil svůj boj pravděpodobně také NSDAP, což vyplývá z jeho odsouzení. [...] Přímluva k jeho žádosti nepřichází z naší strany v úvahu.“⁸² Jak celá kauza nakonec dopadla, bohužel nevíme.

Zatímco Češi byli většinou záhy po Mnichovu vráceni zpět do okleštěné republiky, pro německé antifašisty a režimu nepohodlné osoby začala hned po převratu a zejména po příchodu wehrmachtu a je doprovázejících zvláštních zásahových skupin, složených z příslušníků gestapa a bezpečnostní a pořádkové policie, často strastiplná cesta zatčení, výslechů a věznění. Nermalou rolí při těchto čistkách sehráli také sami sudetoněmečtí nacionální socialisté, kteří si o odpůrcích nacismu vedli již předem podrobnou evidenci. Jen v okrese Jeseník hlásila služebna gestapa v Opavě k 25. 11. 1938 na 390 zatčených. Převážná část z nich však byla uvolněna hned po prověření a výslechu, většina z osob zadržených na delší dobu byla propuštěna na jaře 1939.⁸³

Během zářijové krize v r. 1938 byl pro svou politickou nespolehlivost uvězněn také např. Johann Hauke z Javorníku. Tento vyučený zedník, posledním povoláním řidič, byl v letech 1919 – 1927 členem německé křesťansko-sociální strany (Deutsche christlich-soziale Volkspartei, DCV) a jako dělník vstoupil rovněž do odborů. „Závadným“ bylo nejen jeho sociálně demokratické, resp. komunistické smýšlení, kterého se dle posudku zastupujícího místního vedoucího NSDAP v Javorníku Gustava Tintera z června 1942 údajně nevzdal ani za války a naopak se i nadále stýkal s jeho někdejšími přívrženci. Trnem v oku bylo rovněž jeho „spolčení s Čechy“, neboť prý coby pilný návštěvník zdejšího hostince „využíval této příležitosti, aby poskytoval českým četníkům informace. Typický je případ člena strany [NSDAP] Gucklera, který byl na základě jedné takové zprávy Čechy uvězněn. [...] Při přestavbě radnice v r. 1935 byly na půdě objeveny pušky, o jejichž existenci se Hauke coby zaměstnanec na stavbě dověděl a tuto zprávu hned oznámil českým četníkům. Guckler byl poté jako tehdejší obecní strážník vzat do vazby, bylo proti němu zahájeno trestní řízení a byl vsazen do vězení. Důsledkem tohoto udání bylo, že Guckler musel být propuštěn ze služby obci. Hauke je opakovaně trestán.“⁸⁴ Je nasnadě, že šlo bezpochyby o předem připravené vyřizování starých účtů. S pověstí „českého špicla“, se „svárliovou povahou“ a „závadným postojem“ k Říši a straně NSDAP zůstal Hauke po svém propuštění i nadále pod dohledem gestapa.⁸⁵

Gestapáckou vazbou a nakonec i koncentračním táborem si prošel např. i textilní dělník Leo Hanke z Jeseníku, proti němuž bylo rovněž vzneseno obvinění z velezrady. Hanke byl od března 1917 členem německé sociálně demokratické dělnické strany (Deutsche Sozialdemokratische Arbeiterpartei, DSAP), z níž v r. 1922 přestoupil do KSC. Záhy převzal funkci vedoucího buňky (Zellenleiter), od r. 1934 až do září 1938 byl také kolportérem - prodával časopis „Die rote Fahne“. Údajně byl považován za jednoho z nejhorlivějších komunistů v okrese a jako takový získal v r. 1937 mandát do městského zastupitelstva. Prý se také stýkal se židovskými kruhy a navíc byl označován za opilce. Dne 22. 9. 1938 se z Jeseníku i s rodinou narychlo vystěhoval do vnitrozemí. V dubnu 1939 byl zatčen pohraniční hlídkou v obci Dobrá na Frýdecku, když chtěl spolu se svým synem Alfrédem ilegálně překročit hranice do Polska. Ze soudní věznice v Opavě, kam byli oba nejprve umístěni, byli po dvou měsících převezeni na služebnu gestapa do Opole (něm. Oppeln), které již proti nim vedlo šetření. Pro své komunistické smýšlení, k němuž ho dle úředního sdělení ze srpna 1944 strhla jeho „nízká inteligence“, si Leo Hanke prožil asi tři roky v koncentračním táboře. O jeho „převýchově“ nebylo pochyb. „Při svém návratu z vězení se Hanke vyjádřil: ‚Teď jsem již konečně navždy vyléčen!‘ Nyní je spolehlivým, pilným pracovníkem, jenž si bez nářků plní své povinnosti. Přestože byl sledován, nebylo možné zjistit, zda-li navázal spojení se svými

*dřívějšími soudruhy. Po stránce povahové nelze proti Hankemu během posledních tří let říci nic nepřiznivého.*⁸⁶

Obsazení Jesenicka wehrmachtem

V ranních hodinách 23. září 1938 bylo v okrese Jeseník konečně vyhlášeno stanné právo. To se ovšem vztahovalo již jen na malou část politického okresu. Pod kontrolou čsl. vojska a zbylých státních úřadů zůstalo ze 40 obcí již jen 12, a to Adolfovice, Bukovice, Domašov, Dolní a Horní Lipová, Jeseník, Česká Ves, Písečná, Vápenná, Horní Údolí, Heřmanovice a Rejvív a i o ty se vedly boje (např. 24. září o Vápennou). Většina z nich však byla prázdná, neboť německé obyvatelstvo odtud vesměs prchlo do Říše, nebo se skrývalo v okolí Jeseníku, na Gräfenberku, zejména pak v lesích na Zlatém chlumu, Křížovém vrchu a na Čertových kamenech.⁸⁷ Javornicko, Vidnavsko a téměř celé Zlatohorsko byly takřka beze zbytku pod kontrolou freikorpsu. Československé státní úřady i policejní a jiné instituce (okresní úřad, soudy, katastrální úřad, četnické stanice apod.) se z Jesenicka postupně stáhly do vnitrozemí. Kolika jejich zaměstnanců se evakuace týkala, nevíme. K 1. říjnu 1938 mělo být jen z berních úřadů v Javorníku, Jeseníku, ve Vidnavě a Zlatých Horách staženo na 20 českých úředníků včetně 31 členů jejich rodin. Do míst svého určení v Náměšti na Hané, Drahanovicích na Hané a v Jesenci u Konice si s sebou mohli vzít cca 100 kg zavazadel na osobu. Do Jesence u Konice a do Svitav měli být vystěhováni také příslušníci oddělení finanční stáže a zaměstnanci jednotlivých celních úřadů s rodinami. Celkem se jednalo o 315 osob, 211 českých zaměstnanců a 104 rodinných příslušníků, přičemž tito si s sebou směli odvézt zavazadla o váze pouze 50 kg na osobu.⁸⁸ Jako poslední ustupovala jesenická vojenská posádka až 3. října, o dva dny později byla předána kasárna.⁸⁹

Po Mnichovské konferenci 29. září 1938 zavládla i na Jesenicku všeobecná úleva z toho, jak krize dopadla. Napětí a obavy posledních dnů a měsíců vystřídala vlna nadšení a euforie. „*Mír byl zachráněn*“, zapsal mikulovický kronikář do pamětní knihy obce, „*bez války jsme dosáhli připojení k Velkoněmecké říši. Heil Hitler!*“, čteme v obecní kronice Tomíkovice.⁹⁰ Vzhledem k dané situaci nebylo obsazení Jesenicka pro německou armádu žádným výraznějším problémem. Již 26. září 1938 se v Bílé Vodě začalo s odstraňováním silničních závor a betonových prahů (výhybných zídek), aby byla uvolněna cesta pro přicházející wehrmacht. „*Se svářečkami a trhavinami postupovalo jejich odstranění tak rychle, že všechny tyto ‚překážky‘ byly odstraněny během několika dnů podél říšských hranic v rámci celého úseku praporu, tj. až k Velkým Kuněticím. [...] mnoho tisíc [korun] stojící a několik měsíců trvající práce Čechů byla snadno zničena během tří dnů jen jednou dvoučlennou dělnickou partou!*“⁹¹ Ruku v ruce s těmito pracemi postupovalo rovněž odstraňování zátarasů a barikád postavených samotným freikorpsem na jednotlivých úsecích silnic a železničních tratí, finišovala také výzdoba obcí a měst. Např. ve Vidnavě se přípravám věnovali obzvláště důkladně, „*neboť příchod německé armády znamenal pro nás světodějnou událost takového významu, jakou ještě nikdy a nikde nebylo možné prožít. Žádný dům bez vlajky s hákovým křížem, nesčetné obrazy Vůdce a Konráda Henleina v oknech a výkladních skříních, 5 čestných bran, přes cestu nataženo mnoho transparentů, na ulici 4 vysoké stožáry s velkými vlajkami, nespočet vlaječek a korouhviček, z chvojí spletené hákové kříže, věnce atd.: to vše bylo projevem nevylicitelné radosti z osvobozujícího činu našeho ‚Vůdce‘.*“⁹²

Jesenicko bylo obsazeno ve dnech 6. – 7. října 1938. Učinila tak 28. pěší divize 2. armády v rámci IV. okupačního pásma. Ve čtvrtek 6. října v 8:00 hodin ráno překročily jednotky wehrmachtu z Horního Slezska v úseku od dnešního Landeku až po Jarnołtówek (něm. Arnoldsdorf) čsl. státní hranice.⁹³ Německá armáda byla přivítána drtivou většinou zdejších obyvatel s nadšením, její příchod byl vnímán jako akt osvobození a návratu do Říše. „*Radost a jásot byly veliké a [vojáci wehrmachtu] byli všude radostně zdraveni, přinesli přece osvobození od českého jha. Sudety jsou svobodné!*“, zaznamenal náladu zdejších lidí kronikář z Travné.⁹⁴

O průběhu postupu německých jednotek v regionu podávají důležité svědectví opět zejména obecní kroniky. V Bílé Vodě se dle záznamu kronikáře žádné oficiální uvítání nekonalo.⁹⁵ Naopak v Javorníku se německým vojákům dostalo – soudě též podle vyřezaných stránek v kronice - zcela jiného přivítání. Již krátce po osmé hodině ranní přijela do města jako první 3. rota obrněného útvaru 30 z Lübecku a motorizovaný oddíl ženistů, určený k průzkumu cest a zajištění mostů směrem na Jeseník. Zatímco projížděly další a další kolony, vyhrávaly z pojezdného tlampače u kostela vojenské pochody. „*V 10:45*

zazněl hlahol zvonů, načež pěchota s hudbou, kulometný oddíl, cyklistické oddíly, 7 polních kuchyní a týlové jednotky z Pačkova vpochoďovaly do města a tytéž jej opustily ve směru na Žulovou. V 11:30 vstoupil do města stejné silný oddíl pocházející z Otmuchova a týž jej opustil ve směru na Travnou. Ve 12:20 dorazila a na náměstí nastoupila SA hudební kapela z Nisy. Delegation s prapory místních spolků a zranění z bojů freikorpsu zaujali svá místa naproti kostelu. Pod vedením učitelů se k nim připojila školní mládež. V 13:15 se opět rozezněly zvony a do města narukovaly 2 dělostřelecké jednotky. Samy jakož i jejich výzbroj byly motorizované. Jedna parkovala na Tržním náměstí [Marktplatz], druhá na cvičišti. Tento oddíl zde zůstal přes noc. Místní velitel [Ortskommandant] Dr. [Heinrich] Stenzel pozdravil velitele oddílů krátkými, ale srdečnými slovy a oni je právě tak opětovali. Poté muži zazpívali německou hymnu a píseň Horsta Wessela. Obyvatelstvo se s vojáky hned sprátelilo, takže šli večer do restaurací. V německém domě se konala večerní hostina [...].⁹⁶

Velká sláva se konala také ve Vidnavě, kam dokonce osobně zavítal velitel IV. okupačního pásma generálplk. von Rundstedt se svým štábem. „Konečně nastal onen nejtoužebněji očekávaný den příchodu [německých jednotek] a již ráno 6. 10. se shromáždily masy lidí u mostu [Schafbrücke], kde úřady, spolky, městské zastupitelstvo, duchovenstvo, školní mládež a obyvatelstvo chtěly být svědkem příjezdu našeho osvoboditele. Trpělivost čekajících byla odměněna, když se za krásného počasí v 9 hodin dopoledne objevily na cestě z Kalkova [něm. Kalkau, dnes Kałków v Polsku] první německé uniformy a na motocyklech projížděl přední voj slezských oddílů generálplukovníka von Rundsteta a bez zastavení se hnál dále k Hukovicím. Následovala je auta, dělostřelectvo, nákladní auta s pěchotou. Pak začaly znít všechny zvony a generálplukovník von Rundstet zastavil se svým štábem na koních u bývalé budovy české finanční stráže, kde byl za nekončícího jásotu a hajlování slavnostně pozdraven.“⁹⁷ Průvod doprovázela vojenská hudba SA, jež do Vidnavy dorazila už předešlý den, a také vidnavská městská kapela. Tóny Písně Němců (německé hymny) a Písně Horsta Wessela vzbudily takové nadšení, že zpívali všichni, dokonce i děti je již znaly. A kronikář dále pokračuje: „Oddíly se blížily v takřka nekonečných kolonách a všem nabízely nezapomenutelný pohled. Pěchota, jezdeckto, lehké a těžké dělostřelectvo se pohybovaly bez zastavení; baterie protiletectvé obrany se střídaly s nezřetelnou válečnou výzbrojí s lany [skrytou] pod plachtami. Za neustálého hajlování a radosti byli osvoboditelé zasypáni květinami a když konečně kolem 11 hodiny dopolední prošly kolem poslední oddíly dále pochodující na Žulovou, přišla nakonec do Vidnavy dělostřelecká posádka určená pro naše město. Pochod oddílů doprovázela četná letadla od malých stíhacích až po těžké bombardéry v docela nepatrné výšce, často bezprostředně nad stromy a dráty telegrafního vedení [...].“⁹⁸ Zatímco ve městě pokračovaly zdravice a zněly slavnostní proslovy, překročila říšské hranice druhá, poněkud menší vojenská kolona z Arnultovic (něm. Dürr Arnsdorf, dnes Jarnołtów v Polsku), jíž se rovněž dostalo srdečného přijetí, a která pak dále pokračovala do Staré Červené Vody. Odpoledne zazněl na náměstí ve Vidnavě koncert hudby SA, vojáci zde hráli divadlo. Za zvuku německých písní tu byla vyložena dvě nákladní auta s chlebem a zprovozněna velká polní kuchyně. Večer se k počtě zdejší vojenské posádky konala v sále střelnice velkolepá slavnost. Na počest osvobození byly ve městě také přejmenovány ulice. Vidnavské náměstí bylo z původního „Masarykova“ pojmenováno podle „opravdového osvoboditele“ na „Hitlerovo“, Zahradní ulice byla nazvána podle předsedy SdP Konráda Henleina. Gymnaziální ulice pak do r. 1945 nesla jméno Alfreda Vietze, padlého hrdiny bojů o poštovní úřad.⁹⁹

Před polednem dorazil wehrmacht od Hukovic až k Tomíkovickým. „Nad válečným pomníkem byl postaven triumfální oblouk, všechny domy byly ozdobeny věnci a vlaječkami s hákovými kříži. Nekonečný jásot a slova díky se ozývaly ze všech úst, když opravdoví němečtí vojáci přijeli kolem 11:00 hodiny dopolední z Vidnavy a vpochoďovali triumfální branou. Za neustálého provolávání Tomíkovických ‚Děkujeme našemu Vůdci!‘ ‚Sláva Hitlerovi!‘ následoval asi hodinu trvající nepřetržitý [průvod] nejrozmanitějších vojenských svazů, doprovázených letadly. [...] Malá část vojska přenocovala v Tomíkovících, což bylo obyvatelstvem láskyplně přijato. Již s průchodem oddílů byla zavedena jízda vpravo. Nyní začíná nové éra. [...] Už k večeru 6. října přišla za [vojenským] oddílem z Říše NSV a přinesla potraviny pro chudé obyvatelstvo.“¹⁰⁰ Oddíly generála Hanse von Obstfeldera poté dále pokračovaly do Žulové, kde byly zdejšími obyvateli a zástupci města rovněž velkolepě přijaty.¹⁰¹ Jejich cesta pak vedla přes slavnostně vyzdobenou Vápennou až do Dolní Lipové a Jeseníku.¹⁰²

Wehrmacht překračoval státní hranice po celé jejich délce. Dopoledne 6. října 1938 vpochoďovaly německé jednotky za velkého jásotu do Velkých Kunětic.¹⁰³ Vřelého přijetí se jim dostalo též v Mikulovicích: „Konečně nastal 6. říjen, kdy měla německá armáda přijít po mnichovské dohodě do

4. pásma, aby obsadila osvobozenou oblast. U hasičské zbrojnice byly rozestavěny všechny uniformované a neuniformované spolky, freikorps, představitelé obce, vojenská hudba a školní mládež. Když přišla zpráva, že wehrmacht v 9 hodin překročí hranice, jeli jim až k německé celnici vstříc starosta Kirchner, Dr. Lindenthal, kaplan Hartmann a Christel Scholzová, aby se s nimi pozdravili. Při příjezdu první jednotky začal nepopsatelný jásot, tisíce rukou se zvedly k německému pozdravu a vojenská hudba hrála nepřetržitě Chebský pochod. Po opětovném pozdravení starostou pak velitel praporu pronesl srdečná slova díky za vřelé uvítání [...] Večer 6. 10. se konal pochodňový průvod, který se pohyboval od hasičské zbrojnice až k elektrárně a k celnici [...] Zřídka bylo vidět dům, který by nebyl osvětlen. Obyvatelstvo chtělo tímto způsobem statečně vyjádřit dík Vůdci Adolfu Hitlerovi.¹⁰⁴ Přes Mikulovice postupovaly především pěší oddíly s trémem a protiletadlovou obranou, zatímco tanky a těžké dělostřelectvo přecházely přes hraniční přechod Jarnoltówek – Zlaté Hory.¹⁰⁵ Důvodem byla neprůchodná cesta pro těžkou techniku přes Široký Brod, kde byl v krizových zářijových dnech téhož roku zničen strategicky důležitý most přes řeku Bělou. Veškerá doprava tak musela být vedena přes Hradec.

Právě např. v hradecké obecní kronice se zachoval podrobný popis zničení mostu v Širokém Brodě ustupujícími českými vojáky, které se záhy stalo vděčným tématem nacistické propagandy nejen v ústním podání, ale také v dobovém tisku a bylo prezentováno jako přímý důkaz tyranství a krutovlády Čechů vůči zdejšímu německému obyvatelstvu.¹⁰⁶ Očitý svědek popsal celou událost následovně: „Ve čtvrtek 22. září odpoledne připravila česká armáda k odstřelu betonový most, který byl postaven v r. 1924. [Stačilo k tomu] 14 beden po 100 kg. Trhavina byla připevněna. Já sám, kronikář, jsem byl se svou snachou Annou poslední, kdo přes most přešel s naloženým vozíkem [...] Když byl podminován, většina obyvatel okolních domů utekla. Následující den, v pátek 23. září dopoledne v ½ 9 byl most na udání jedné komunistické ženy narychlo odstřelen. Rána byla slyšet přes 100 km daleko, např. v Pačkově. Následek byl hrozný. V blízkosti ležící domy byly málem zcela zničeny. Dům truhláře Grünera byl úplně roztrhán. Do jednoho kilometru v okolí utrpěly všechny domy škody. V Hradci se rozbilo mnoho okenních tabulek. Dveře a brány byly otevřeny.“¹⁰⁷ Další velmi bezprostřední, osobité svědectví nabízí kronikář obecné školy ze vzdálenější Nové Vsi: „22. září: Ve škole se stále objevuje 72 dětí, dokonce i učitel náboženství se ještě dostavil k vyučování. Venku se stahovali ustupující pohraničníci, často v houfech, často jednotlivě. V tento den byly v mnohých domech šity a připravovány vlajky s hákovým křížem, neboť odpoledne šla vesnicí zpráva, že přicházejí německé jednotky. Ale v pozdním odpoledni zaznělo volání: ‚Češi přicházejí‘. A opravdu. Jsou opět tady. Velké zklamání, útěk začal znova. Odvážní muži procházeli v noci naši ves a drželi stráž. Obava ze žhářství. 23. září: K výuce se dostavilo 19 dětí, ale čas k vyučování je už pryč. Nadučitel poslal děti domů. V ½ 10 se ozvala strašlivá detonace, škola se otřásla a zdálo se, že se zřítí. Křik a ve vsi začali pobíhat lidé. Širokobrodský most byl vyhozen do vzduchu, mohutný odstřel uskutečnila česká armáda. Daleko se otřásla domovská zem. A děti... plačící, vylekané děti. Zlé časy.“¹⁰⁸

Cesta přes Široký Brod byla obnovena až 19. října 1938, kdy byl slavnostně vysvěcen a dopravě předán nový dřevěný most. Vedle strženého betonového jej mezi 10. a 18. říjnem provizorně postavil „braniborský“ ženijní oddíl.¹⁰⁹ Vojenské jednotky směřující do Jeseníku tak více jak týden procházely Hradcem. „Protože bylo silniční spojení přes Široký Brod kvůli zničenému mostu znemožněno, musela být veškerá doprava svedena přes Hradec do Písečné. [...] Je štěstím, že je při tom příšerně velkém provozu zrovna velmi sucho. Přijíždějí velké kolony aut s vojáky a výzbrojí, pěchota, světlomet, pěchota s protiletadlovými děly, zásobovací oddíl, zdravotnický oddíl a vše možné. Na Schubertově poli mezi silnicí a mlýnským náhonem [...] si zásobovací četa udělala polední přestávku a nakrmila a napojila koně. Z radosti dostali vojáci od [místních] obyvatel květiny, ovoce, kuřivo a různé předměty. Průchod armády trval přes týden, neustálé transporty oddílů a zásob, ale skoro vše motorizováno. A po celou dobu hodně letadel po 2, 3, 4, 6, 9 atd. Jedenkrát bylo pohromadě 72 letadel. Mezitím byla opět zprovozněna rozbitá železniční trať do Písečné, takže 7. října ráno mohl opět až do Písečné přijet první vlak. Hned sem přijížděly další [vlaky] s mužstvem a materiálem, trať byla upravena a stále se postupovalo dále.“¹¹⁰

Do Jeseníku dorazily první jednotky wehrmachtu 6. října 1938 kolem půl deváté dopoledne. „Tisícero rukou se natahovalo vstříc osvoboditelům a tisíce kytic je zdravily. K jejich uvítání byly domy ozdobeny vlajkami a na mnohých z nich, jakož i ve výlohách obchodů byly vidět nápisy duchaplného obsahu, ověšené jedlovými a dubovými listy. Dlouhé hodiny rachotily auta a motorky v nepřetržité řadě přes náměstí.“¹¹¹ V jednu hodinu odpoledne přijel do města za doprovodu vojenské hudby hlavní voj 49. pěšího pluku z Vratislavi pod velením plukovníka Schmidta. Jeho velkolepé přivítání se uskutečnilo

na prostranství mezi kostelem a farou na dnešní Palackého ulici, kde se shromáždili čelní zástupci SdP a členové městské rady. „Starosta města [Max] Gross promluvil srdečnými pozdravnými slovy, které vyzněly hluboce procítěným díkem Vůdci. Jako požehnaná děkovaná modlitba pak za hudebního doprovodu poprvé zazněla německá hymna a píseň Horsta Wessela. Plukovník Schmidt poděkoval nádhernými slovy za srdečné uvítání a mimo jiné řekl: ‚Kdyby býval Vůdce nenalezl šťastné řešení sudetoněmecké otázky, kdyby se [vše] odehrálo jinak, rovněž by dnes stál se svým regimentem na tomto místě.‘“¹¹² Večer bylo město zářivě nasvětleno, konal se ohňový průvod, zněly slavnostní projevy. Na zdejší kluzišti byla postavena velká provizorní stravovna NSV, v tělocvičně rostly zásoby potravin pro nouzi trpící obyvatelstvo. Jak zaznamenal kronikář, „po dnech rozčilení a nebezpečí [zavládl] nepopsatelný jásot“.¹¹³ Německé oddíly pochodovaly městem i následující den. Pěchotu, těžké dělostřelectvo i baterie protiletectvé obrany doprovodila ze vzduchu též letecká formace o 69 letadlech. Ke slavnostnímu raportu následovaly wehrmacht do Jeseníku v odpoledních hodinách též oddíly freikorpsu. Místní obyvatelstvo je přivítalo s nadšením.¹¹⁴

Reakce sudetských Němců na invazi

Zároveň s německou armádou přišli na obsazené území také představitelé nové civilní správy. Z bývalého politického okresu Jeseník byl vytvořen tzv. venkovský okres v čele s úřadem landráta. Po celou válku stál v jeho čele Alfred von Campe, původem z vestfálského Münsteru.¹¹⁵ Jako takové bylo Jesenicko začleněno do vládního obvodu Opava v nově zřízené říšskoněmecké župě Sudety.¹¹⁶

Zdejší obyvatelé zažívali euforii. Zpráv o jejich chování a náladách se dochovalo velmi poskromnu, ale i těch několik málo je výmluvným svědectvím radostného opojení, které zde počátkem října 1938 všeobecně zavládlo. Příkladem je Žulová: „V těchto dnech slaví Sudety své osvobození. V obci přítomní mladí lidé navršili mohutnou hromadu dřeva na Boží hoře před kostelíkem [...]. Byla to kouzelná jasná úplňková noc, když jsme vystoupili na horu. Nahoře se shromáždilo sotva 20 lidí [...]. Tak liduprázdné bylo ještě toto místo. Mladí lidé se mohli sotva dočkat odbíjení půlnoci a jako vítězové zapálili oheň. Brzy vzplála na všech kopcích radostná znamení, jichž jsme nakonec napočítali 14. Hluboce zasažení významem této hodiny jsme zpívali písně ‚O Deutschland hoch in Ehren‘, ‚Stimmt an mit hellen hohen Klang‘ a německou státní hymnu a stáli ještě dlouho, fascinovaní čarovnou mocí plamenů a noci. Měli jsme skoro přece jeden lidský život čekající na tuto hodinu a cítili jsme, že nyní nastala pro náš národ a zemi nová, jiná, lepší doba. Když jsme sestoupili k městečku, byly již na obloze mraky a hledali jsme cestu ve světle lamp.“¹¹⁷ Své dojetí nad výjimečností posledních dnů zaznamenal na stránkách kroniky též učitel zdejší měšťanské školy: „Dne 17. října se opět konečně vrátila domů největší část dětí z utečeneckého tábora a bylo zahájeno vyučování slavnostní hodinou ve svátečně vyzdobené kreslárně. Nyní jsem mohl mluvit tak, jak jsem smýšlel a srovnával jsem pochmurnou minulost, současnost a budoucnost, ukazoval jsem dětem obrovské úspěchy Vůdcova státnického díla, který zachránil naši krásnou vlast před válkou a zrušením. Z vděčných srdcí a v radostném pohnutí zní [...] národní písně, které všichni společně v dřívějších dobách tajně poslouchali u rozhlasu. Pak začalo vyučování, odteď již bez pout pro učitele a žáky v duchu nacionálního socialismu, v duchu Adolfa Hitlera. Bylo toho přece jen mnoho, o čem se chtěli učitelé a žáci bavit: život a činy našeho Vůdce, naše dřívější otroctví, náš osvobozenec boj, osvobozenec dílo našeho Vůdce, naše vlast, NSDAP, ústava Říše a Vůdci muži, NSV, zimní pomoc a mnoho krásných písní, které byly dříve zapomenuty.“¹¹⁸ V podobném duchu se vedla výuka též na obecné škole v Nové Vsi: „Nyní škola, nyní můžeš být německá. Nyní můžeš dětem ve znamení této zástavy vydat pravdu, kterou jsi nikdy nemohla dát veřejně najevo. Německá mládež má být nyní vychovávána v plné vděčnosti a oddanosti Vůdci.“¹¹⁹

Naděný pocit sudetoněmecké jednoty byl posílen nejen podporou „osvobozovacího procesu“ ze strany německé branné moci, ale významnou roli sehrála i okamžitá hmotná a sociální pomoc, jakož i rychlé odstraňování nezaměstnanosti.¹²⁰ Velký psychologický vliv měly na sudetské Němce také osobní návštěvy Adolfa Hitlera v Sudetech. Jak je patrné z kronikářských záznamů, prolétla vlna entuziasmu, živená ještě před připojením říšskoněmeckou rozhlasovou propagandou, také Jesenickem. „Dne 8. října v ½ 5 ráno vzbudil [javornický] obyvatele signál rohu, protože přišla zpráva, že mezi 8 a 9 hodinou se Vůdce při své cestě do Jeseníku zastaví krátce v Javorníku. Ordneři a obyvatelstvo nejen z Javorníku, ale i z okolí, byli včas připraveni k uvítání a očekávali ten velký okamžik. Po dvouhodinovém čekání při

proměnlivém dešti a slunečním svitu vyzvěděl místní velitel [Ortskommandant] na motorce situaci osobně v Pačkově. Odtud přivezl zprávu, že je Vůdce z politických důvodů zaneprázdněn a cestu do Jeseníku nevykoná a nařídil rozpuštění špalíru, přičemž pomohl vydatný liják.¹²¹ Velké přípravy na Hitlerovo uvítání se odehrávaly též v Žulové. Dle zápisu v kronice zdejší měšťanské školy se „dne 8. října [...] rozšířila zpráva, že náš Vůdce Adolf Hitler pojedje přes Žulovou. Hned jsem vyrozuměl všechny děti z okolních obcí. Dostavilo se jich jen 42. Čekali jsme plni radostných nadějí a s bušícími srdci na to velké štěstí, kterého se nám mělo dostat. Poté však přišla v 10 hodin zpráva, že Vůdce pojedje jinou trasou.“¹²² Jesenický kronikář pak již jen lakonicky poznamenal: „Zítřka má v Jeseníku Hitler pronést velkou řeč. V sobotu ráno se spustil velký liják. Hitler nepřijel. Potom bylo počasí zase pěkné.“¹²³ Kolem čtvrté hodiny odpolední nakonec Vůdce přece jen dorazil do Zlatých Hor. Kronikářský zápis, jenž by o této návštěvě podal autentické svědectví, se však nezachoval.¹²⁴ Dokonce i z kroniky chlapecké obecné školy ve Zlatých Horách byly příslušné stránky vyřezány.¹²⁵ Jediným dokumentem, jenž nakonec nebyl cíleně zničen, je tak zlatohorská pamětní kniha. Adolf Hitler v ní sice podepsán není, zvěčnění zde však jsou např. landrát Alfred von Campe, okresní vedoucí NSDAP Walter Jaroschek či historik a sudetoněmecký politik Josef Pfitzner, původem z nedalekých Petrovic.¹²⁶

Nejvyšším zadostiučiněním však bylo pro sudetské Němce vyznamenání Medailí na paměť 1. října 1938 (Die Medaille zur Erinnerung an den 1. October 1938). Tato tzv. „sudetská osvobozovací medaile“ byla zřízena Hitlerovým výnosem z 18. října 1938 v upomínku na odstoupení čsl. pohraničí Německu na základě Mnichovské dohody. Byla vyhotovena z bronzu a stuha nesla sudetské barvy, tj. černá–červená–černá s bílým okrajem. Medaile byla udělována především těm, kteří v Sudetech nebo na říšském území připravovali a aktivně se zasadili o „návrat sudetského území“ do Říše. Dostávali ji tedy zejména přední funkcionáři SdP, jejíž členové byli postupně včleněni do nacistické NSDAP, osoby Čechy pronásledované či vězněné, ale také lidé více či méně aktivní v týlu „osvobozovacích bojů“. Od 1. října 1938 do konce roku 1940 byla tato medaile udělena neuvěřitelným 1 162 617 osobám. Jaký podíl z nich konkrétně připadá na obyvatele Jesenicka, není známo. Alespoň dílčí představu si však můžeme udělat z reprezentativního vzorku 1409 osob, především pozdějších stranických funkcionářů a lidí aktivně činných ve stranických složkách, přidružených svazech a dalších nacistických organizacích, jejichž osobní spisy z let 1938 – 1945 se zachovaly až do dnešních dnů (pro srovnání žilo v okrese Jeseník v r. 1939 necelých 70 tisíc lidí).¹²⁷ Záznam o udělení osvobozovací medaile byl uveden u 195 osob, přičemž k aktivní účasti ve freikorpsu se jich přihlásilo jen 124. Velká část z nich byla již dříve členy negativistických politických stran (ke členství v DNP se z 1409 osob přihlásilo celkem 55, v DNSAP 213), z nichž někteří pak přestoupili přímo do SdP (ke členství v Henleinově straně se z této skupiny hlásilo 644 osob, tedy necelá polovina); řada z nich byla rovněž členy oddílů dobrovolné ochranné služby FS (ordneři).¹²⁸ Přestože je nutné brát v úvahu neúplnost dochovaného archivního materiálu, jakož i jeho jednotlivých záznamů, jsou uvedená čísla více než výmluvná. Odměna sudetoněmeckým soukmenovcům v podobě „osvobozovací medaile“ byla nejen výrazem podpory jejich boje za právo na sebeurčení, jež nakonec v intencích nacionálně socialistické ideologie vedlo k rozbití Československa. Daleko důležitější „zásluhou“ sudetských Němců byla pro Říši v kontextu mezinárodně-politické situace významná pomoc při získání čsl. pohraničního pásma s jeho téměř nedobytným obranným pevnostním systémem, který obdivoval i samotný Hitler, a to takřka bez boje.

*

Připojení Sudet k Německu na podzim 1938, onen „návrat“ sudetských Němců „domů do Říše“, byl vyústěním procesu, jenž započal již dlouho před příchodem wehrmachtu - procesu hledání optimální formy česko-německého soužití ve společném státě, které se však v průběhu doby vlivem necitlivé státní menšinové politiky, hospodářské krize 30. let a v důsledku radikalizace až šovinizace podstatné části sudetoněmeckého obyvatelstva, jevilo zcela nemožným. Připojení k sousednímu hitlerovskému Německu po vzoru Rakouska z března 1938 tak pro sudetské Němce představovalo jediné kýžené řešení jejich situace. Po počáteční euforii však přišlo vystřízlivění. „České jho“ bylo sice setřeseno a nebezpečí války zažehnáno. Záhy ale vyšel najevo rozdíl mezi nacistickou propagandou a realitou, nový režim ukázal svou pravou, agresivní tvář. Vysněná očekávání ekonomického a sociálního blahobytu, jakož i rovnoprávného postavení s říšskými Němci se nenaplnila. Projevy nesouhlasu s některými praktikami (např. s masovým zatýkáním, postupnou glajchšaltací společnosti apod.), však neznamenaly odmítnutí

nacistického státu jako celku a ani později se na tomto postoji příliš nezměnilo. Velkou roli zde přitom sehrál hluboce zakořeněný pocit nehynoucí vděčnosti a trvalého závazku sudetských Němců vůči Hitlerovi jako osvoboditeli a garantovi jejich zájmů. Proklamovaný souhlas s připojením k Říši v září a říjnu 1938 také odráží výsledky voleb z počátku prosince 1938, v nichž zdrcující většina sudetoněmeckého obyvatelstva odevzdala svůj hlas Vůdci.

Ale již v září 1939 napadl Hitler Polsko a začala válka. Do uniforem se postupně oblékali a na světová bojiště nakonec odjížděli i obyvatelé Sudet. Jaká pak byla konkrétně na Jesenicku atmosféra a jaký zde byl život v průběhu válečných let, teprve bude předmětem dalšího studia. Že zde alespoň u některých zavládl pocit rozčarování, je však nasnadě. „*Veškeré Henleinovy sliby o bohatství a dobré práci se nakonec obrátily v ničivou válku zabíjející naše syny*“,¹²⁹ zaznamenal v kronice Horního Údolí farář Alfons Klimosch. Události roku 1938, roku „osvobození“, pak ale v myslích sudetských Němců jakoby překryla realita války, v níž naději začal postupně vytlačovat strach. Porážka nacistického Německa nakonec vyvolala obavu z odplaty a odsun Němců z Československa v letech 1945 – 1946 mýtus „osvobozovacích bojů“ nadobro vytěsnil z jejich povědomí. Jak již ale bylo řečeno v úvodu, záměrem regionálního historického bádání není otevírat staré rány, ale naopak je zacelovat otevřeností, objektivitou a porozuměním. Cílem je tedy přistoupit k událostem roku 1938 stejným způsobem, jako se tomu již stalo v případě poválečné internace a odsunu německého obyvatelstva z regionu,¹³⁰ neboť jen tak se můžeme korektně vyrovnat s naší společnou minulostí.

POZNÁMKY

1. DOHNAL, M. – FILIP, Z. – SPURNÝ, F.: Pátá kolona na Severní Moravě. Ostrava 1969.
2. SPURNÝ, F.: Henleinovský puč na Jesenicku. In: Severní Morava, sv. 11, Šumperk 1965, s. 41 – 45.
3. LÁŠEK, R.: Jednotka určená SOS. 1. a 2. díl. Praha 2006 – 2007; Vyhánění Čechů z pohraničí 1938. Vzpomínky. Ed. Karel Zelený. Praha 1996; Vyhánění a život Čechů v pohraničí 1938 – 1945. Vzpomínky II. Příloha sborníku Historie okupovaného pohraničí 1938 – 1945, ročník 1999. Ed. Karel Zelený. Praha 1999.
4. PROCHÁZKA, P.: Příběhy z pohraničí. Jeseník 2007.
5. GRAW, J.: Die Stadt Zuckmantel. Kreis Freiwaldau und Umgebung in der Sudetenkrise 1938. Cloppenburg 2004; GRAW, J.: Die Stadt Zuckmantel. Kreis Freiwaldau mit ihren Nachbarn 1918 – 1938. Soziale Bedrängnisse und staatliche Not in der sudetendeutschen Grenzregion des Altvaterlandes. Schortens 2007; JOANIDIS, S.: Zlaté Hory v Jeseníkách. Letopisy. Zlaté Hory 2004; JOANIDIS, S.: Zlato a železo. Dějiny Horního Údolí, Dolního Údolí a Ondřejovic. Rejvíz 2001.
6. Das Weidenauer Ländchen. Sudetenschlesien. Eine Chronik. Neuburg a. d. Donau 1986; Friedeberg - Altvater. Geschichte und Schicksal eines sudetenschlesischen Städtchens. Augsburg 1974; Saubsdorf. Nördlingen 1980; viz zejm. též OSTERRIED, E.: 60 Jahre Vertreibung aus der Heimat. Saubsdorf als Beispiel. Aichach 2005.
7. SOkA Jeseník, f. OS Jeseník, inv. č. 591, kart. 207, sign. Tv 66/37.
8. SOkA Jeseník, f. OS Jeseník, inv. č. 591, kart. 207, sign. Tv 59/37.
9. SOkA Jeseník, f. OS Jeseník, inv. č. 591, kart. 207, např. sign. Tv 127/37, Tv 128/37, Tv 150/37.
10. SOkA Jeseník, f. OS Jeseník, inv. č. 591, kart. 207, např. sign. Tv 77/37, Tv 48/38, Tv 94/38, Tv 100/38, Tv101/38, Tv 102/38, Tv 105/38, Tv 116/38, Tv 129/38, Tv 142/38.
11. DOHNAL, M. – FILIP, Z. – SPURNÝ, F.: c. d., s. 138 – 141; SPURNÝ, F.: c. d., s. 41; GAWRECKÁ, M.: Němci ve Slezsku 1918 – 1938. Opava 2002, s. 243, 244; Vyhánění Čechů z pohraničí 1938. Vzpomínky. Praha 1996, s. 180; LÁŠEK, R.: Jednotka určená SOS. 2. díl, Praha 2007, s. 166; PROCHÁZKA, P.: c. d., s. 60; viz též např. ZIMMERMANN, V.: Sudetští Němci v nacistickém státě. Politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938 – 1945). Praha 2001, s. 54; KURAL, V. – RADVANOVSKÝ, Z.: „Sudety“ pod hákovým křížem. Ústí nad Labem 2002, s. 53.
12. SOkA Jeseník, f. MěNV Javorník, Kronika města, I. díl, 1949 – 1958, s. 26.
13. SOkA Jeseník, f. AO Nové Vilémovice, Kronika obce, 1923 – 1947, s. 9.
14. SOkA Jeseník, f. AO Hradec – Nová Ves, Kronika obce Hradec, IV. díl, [1937] – 1944, s. 55.
15. SOkA Jeseník, f. OS Jeseník, inv. č. 591, kart. 207, sign. Tv 119/38.
16. SOkA Jeseník, f. OS Jeseník, inv. č. 591, kart. 207, sign. Tv 66/38.
17. SOkA Jeseník, f. OS Jeseník, inv. č. 591, kart. 207, sign. Tv 93/38, Tv 159/38; viz TAMTÉŽ, f. OkÚ Jeseník I, inv. č. 741, kart. 10, presidiální spisy 1938.
18. SOkA Jeseník, f. AO Hradec – Nová Ves, Kronika obce Hradec, IV. díl, [1937] – 1944, s. 49 – 52; k anšlusu Rakouska viz též např. f. AM Vidnava, inv. č. 370, Kronika města, 1931 – 1942, s. 335 – 336.
19. SOkA Jeseník, f. AM Javorník, inv. č. 396, Kronika města, 1933 – 1942, s. 262; PACHL, H.: Jauernig und das Jauerniger Ländchen. Ein Heimatbuch des ehemaligen Gerichtsbezirkes Jauernig. Regensburg 1983, s. 45. K událostem r. 1938 v Javorníku jsou v SOkA Jeseník k dispozici jen retrospektivní zápisy v 1. díle kroniky MěNV Javorník z let 1949 – 1958, s. 26 – 32.
20. SOkA Jeseník, f. AM Vidnava, inv. č. 370, Kronika města, 1931 – 1942, s. 336 – 337.

21. SOkA Jeseník, f. AM Jeseník, inv. č. 612, Kronika města, 1932 – 1944, nestr.; TAMTÉŽ, f. FÚ Jeseník, Farní kronika z let 1937 – 1946, český překlad (strojopis), s. d., s. 13; BEDÜRFTIG, F.: Třetí říše a druhá světová válka. Lexikon německého nacionálního socialismu 1933 – 1945. Praha 2004, s. 353.
22. SOkA Jeseník, f. AM Jeseník, inv. č. 612, Kronika města, 1932 – 1944, nestr.; DOHNAL, M. – FILIP, Z. – SPURNÝ, F.: c. d., s. 160; viz též GAWRECKÁ, M.: c. d., s. 246 – 247.
23. SOkA Jeseník, f. AO Hradec – Nová Ves, Kronika obce Hradec, IV. díl, [1937] – 1944, s. 54.
24. SOkA Jeseník, f. AO Hradec – Nová Ves, Kronika obce Hradec, IV. díl, [1937] – 1944, s. 64.
25. SOkA Jeseník, f. AM Jeseník, inv. č. 612, Kronika města, 1932 – 1944, nestr.; DOHNAL, M. – FILIP, Z. – SPURNÝ, F.: c. d., s. 161.
26. SOkA Jeseník, f. AM Jeseník, inv. č. 612, Kronika města, 1932 – 1944, nestr.
27. K podobné situaci na hranicích u Velkých Kunětic viz SOkA Jeseník, f. FÚ Velké Kunědice, Farní kronika s inventářem, [1733] – 1945, s. 100 - 101.
28. SOkA Jeseník, f. AO Nové Vilémovice, Kronika obce, 1923 – 1947, s. 9.
29. SOkA Jeseník, f. N-OŠ Vidnava, Kronika školy, 1871 – 1943, s. 485.
30. SOkA Jeseník, f. AO Tomíkovice, Kronika obce, 1937 – 1949, s. 46; TAMTÉŽ, f. AO Hradec – Nová Ves, Kronika obce Hradec, IV. díl, [1937] – 1944, s. 61; TAMTÉŽ, f. N-OŠ Nová Ves, Kronika školy, II. díl, 1937 – 1945, nestr; TAMTÉŽ, f. AO Mikulovice, Kronika obce, 1923 – 1944, s. 108, 111; TAMTÉŽ, f. AM Vidnava, inv. č. 370, Kronika města, 1931 – 1942, s. 343; TAMTÉŽ, f. N-OŠ Vidnava, Kronika školy, 1871 – 1943, s. 488.
31. SOkA Jeseník, f. N-MŠŤ Žulová, Kronika školy, 1931 – 1944 [1945], s. 65.
32. SOkA Jeseník, f. AO Hradec – Nová Ves, Kronika obce Hradec, IV. díl, [1937] – 1944, s. 53.
33. SOkA Jeseník, f. AM Vidnava, inv. č. 370, Kronika města, 1931 – 1942, s. 337 – 338.
34. Friedeberg - Altvater. Geschichte und Schicksal eines sudetenschlesischen Städtchens. Augsburg 1974, s. 198.
35. DOHNAL, M. – FILIP, Z. – SPURNÝ, F.: c. d., s. 138 - 141; SPURNÝ, F.: c. d., s. 41; Friedeberg - Altvater. Geschichte und Schicksal eines sudetenschlesischen Städtchens. Augsburg 1974, s. 198; viz též GRAW, J.: Die Stadt Zuckmantel. Kreis Freiwaldau mit ihren Nachbarn 1918 – 1938. Soziale Bedrängnisse und staatliche Not in der sudetendeutschen Grenzregion des Altvaterlandes. Schortens 2007, s. 161 – 173; GAWRECKÁ, M.: c. d., s. 248, 249.
36. Výcvik jednotek freikorpsu vedli školitelé z SA a spočíval nejen v utužení kondice a praktickém cvičení ve zbrani, nýbrž také v ideologické přípravě formou přednášek o Třetí říši, promítání filmů, zpěvu nacionalistických písní či pořádáním divadelních představení a společenských večerů. SOkA Jeseník, f. Freikorps – III setnina Jeseník, bez inv. č. (složka č. 4), kart. 1, rozvrhy služeb, Nisa, 20. – 23. 9. 1938.
37. SOkA Jeseník, f. Freikorps – III. setnina Jeseník, bez inv. č. (složka č. 6), kart. 1, žádost o přijetí do SF z 18. 9. 1938 – Wilhelm Lux.
38. SOkA Jeseník, f. Freikorps – III. setnina Jeseník, bez inv. č. (složka č. 6), kart. 1, žádost o přijetí do SF z 18. 9. 1938 – Hans Frömel.
39. SOkA Jeseník, f. NSDAP-OV Jeseník, inv. č. 15, kart. 18, osobní spisy členů NSDAP – Josef Reinold, hlášení četnické stanice v Černé Vodě z 9. 9. 1937; při slavnosti byla přítomna četnická hlídka ze Žulové (stržm. Alois Chrobák a jistý Ošťádal) spolu se stržm. Uhlířem z Černé Vody, jehož očitě svědectví bylo zaprotokolováno a které také stvrdil svým podpisem; k Henleinově návštěvě na Jesenicku srov. JOANIDIS, S.: Zlato a železo. Dějiny Horního Údolí, Dolního Údolí a Ondřejovic. Rejvíz 2001, s. 32 – 33.
40. SOkA Jeseník, f. NSDAP-OV Jeseník, inv. č. 15, kart. 18, osobní spisy členů NSDAP – Josef Reinold.
41. SOkA Jeseník, f. Freikorps – III. setnina Jeseník, bez inv. č., 1 karton; TAMTÉŽ, f. AM Vidnava, inv. č. 370, Kronika města, 1931 – 1942, s. 344; DOHNAL, M. – FILIP, Z. – SPURNÝ, F.: c. d., s. 170, 204, pozn. č. 6; SPURNÝ, F.: c. d., s. 44; Friedeberg - Altvater. Geschichte und Schicksal eines sudetenschlesischen Städtchens. Augsburg 1974, s. 198; viz též Medailónky vlastivědných pracovníků. Franz Then. In: V. svatováclavské česko-polsko-německé setkání v Jeseníku 2005. Sborník referátů. Jeseník 2005, s. 68.
42. ZIMMERMANN, V.: c. d., s. 56.
43. SPURNÝ, F.: c. d., s. 42; GAWRECKÁ, M.: c. d., s. 248.
44. SOkA Jeseník, f. AO Bílá Voda, inv. č. 3, Kronika obce, 1923 – 1944, s. 66 – 69.
45. SPURNÝ, F.: c. d., s. 42; LÁŠEK, R.: Jednotka určená SOS. 2. díl. Praha 2007, s. 170 - 171; PROCHÁZKA, P.: c. d., s. 14.
46. SOkA Jeseník, f. N-MŠŤ Žulová, Kronika školy, 1931 – 1944 [1945], s. 59 – 60. Podobné výroky o „dláždění ulic hlavami Němců“, ale také o polévání domů benzínem a jejich zapalování, se objevují také v kronice Mikulovic (SOkA Jeseník, f. AO Mikulovice, Kronika obce, 1923 – 1944, s. 106). Jednalo se zřejmě o propagandu či uměle šířené poplašné zprávy. Že mezi Němci skutečně vládlo napětí a strach z odplaty Čechů, jenž sklon k podobným pověstem jen živil, svědčí také zápisy v kronice Vidnavy (SOkA Jeseník, f. AM Vidnava, inv. č. 370, Kronika města, 1931 – 1942, s. 339, 342 – 343). „Přemrštěné fámy“ o záškodnických plánech komunistů (např. vyhodit do povětří radnici a plynárnu) a o postupu Čechů z Vápenné k Vidnavě zde strhly k útěku mnoho obyvatel, zejména starších žen. Obecně srov. např. ZIMMERMANN, V.: c. d., s. 67.
47. LÁŠEK, R.: Jednotka určená SOS. 2. díl. Praha 2007, s. 175 – 178; PROCHÁZKA, P.: c. d., s. 15.
48. Viz též MěÚ Žulová, Úmrtí matrika, Žulová, 1938, sv. č. 3, zápis č. 11 – Josef Thanheiser.
49. SOkA Jeseník, f. N-MŠŤ Žulová, Kronika školy, 1931 – 1944 [1945], s. 60 – 63; k situaci v Bernarticích viz TAMTÉŽ, f. FÚ Bernartice, inv. č. 91, Farní kronika, III. díl, [1894] – 1994, s. 71 – 72.
50. LÁŠEK, R.: Jednotka určená SOS. 2. díl. Praha 2007, s. 177 – 178.
51. Vyhánání a život Čechů v pohraničí 1938 – 1945. Vzpomínky II. Příloha sborníku Historie okupovaného pohraničí 1938 – 1945, ročník 1999. Ed. Karel Zelený. Praha 1999, s. 130.
52. MěÚ Žulová, Úmrtí matrika, Žulová, 1938, sv. č. 3, zápis č. 12 – Rudolf Klimeš.

53. SOkA Jeseník, f. N-MŠT Žulová, Kronika školy, 1931 – 1944 [1945], s. 63. Dle krajařské publikace Friedeberg - Altvater. Geschichte und Schicksal eines sudetenschlesischen Städtchens. Augsburg 1974, s. 198 „*se do Žulové 22. 9. 1938 dostavila četa freikorpsu o síle asi 18 mužů z Landeku, a to přes hraniční stanici v Travné, která byla Čechy již opuštěna. Češi nevěděli, jestli mají bojovat či mají německá území opustit, neboť jejich velení selhalo. Příslušníci freikorpsu začali město hlídat a několik ještě zůstavších Čechů vzali do zajišťovací vazby.*“
54. MěÚ Žulová, Úmrtní matrika, Žulová, 1938, sv. č. 3, zápis č. 13 – Rudolf Kirchner.
55. K pozicím freikorpsu na bojové linii mezi Žulovou a Vápennou viz rovněž SOkA Jeseník, f. FÚ Bernartice, inv. č. 91, Farní kronika, III. díl, [1894] – 1994, s. 72; TAMTÉŽ, f. FÚ Vápenná, inv. č. 1, Farní kronika, [1789] – 1941, s. 78; viz též Friedeberg - Altvater. Geschichte und Schicksal eines sudetenschlesischen Städtchens. Augsburg 1974, s. 199.
56. V textu původně škrtnutý klempíř Schneider. SOkA Jeseník, f. N-MŠT Žulová, Kronika školy, 1931 – 1944 [1945], s. 63.
57. Rudolf Kirchner byl 8. 11. 1938 exhumován a převezen do rodného Maršíkova. MěÚ Žulová, Úmrtní matrika, Žulová, 1938, sv. č. 3, zápis č. 13 – Rudolf Kirchner.
58. SOkA Jeseník, f. N-MŠT Žulová, Kronika školy, 1931 – 1944 [1945], s. 59 – 65.
59. SOkA Jeseník, f. AO Nové Vilémovice, Kronika obce, 1923 – 1947, s. 9, 12.
60. SOkA Jeseník, f. AO Nové Vilémovice, Kronika obce, 1923 – 1947, s. 9 - 10.
61. SOkA Jeseník, f. AO Nové Vilémovice, Kronika obce, 1923 – 1947, s. 12; ZA v Opavě, Sběrka matrik Severomoravského kraje, sign. JV IV 4, Úmrtní matrika, Nové Vilémovice, 1915 – 1949, sv. č. 4, s. 55 (pro rok 1938 zápis č. 12) – Stanislav Majzlík.
62. K událostem v září 1938 v Nových Vilémovicích viz PROCHÁZKA, P.: c. d., s. 15.
63. MěÚ Vidnava, Úmrtní matrika, Vidnava, 1938, sv. č. 8, zápis č. 35 – Josef Novák, zápis č. 36 – František Pospíšil.
64. MěÚ Vidnava, Úmrtní matrika, Vidnava, 1938, sv. č. 8, zápis č. 37 – Viktor Dadák, zápis č. 34 – Ferdinand Vietz.
65. Viz např. Vyhánění Čechů z pohraničí 1938. Vzpomínky. Praha 1996, s. 179 – 183; LÁŠEK, R.: Jednotka určení SOS. 2. díl, Praha 2007, s. 164 – 170; PROCHÁZKA, P.: c. d., s. 60 – 67.
66. O událostech ve Vidnavě, ale také např. ve Velké Kraši a v Širokém Brodě, se zmiňuje také kronika města Jeseníku. Její interpretace je však na rozdíl od „vidnavských“ pramenů značně nepřesná a svědčí spíše o záznamu několikrát převyprávěného dění. „*Závažná událost se odehrála 22. září ve Vidnavě. Četník tam vystřelil na jednu ženu, která předčasně vyvěsila prapor s hákovým křížem v Gymnaziální ulici. Pro freikorps, nacházející se poblíž na říšskoněmeckém území, to byl (možná špatně pochopený) signál k útoku. Útok směřoval nejprve proti poštovnímu úřadu, ležícímu přímo na hranici, kde četníkem vržený ruční granát usmrtil dva poštovní úředníky a dva Němce zranil.*“ SOkA Jeseník, f. AM Jeseník, inv. č. 612, Kronika města, 1932 – 1944, nestr.; k smrti českého finance na hranicích v Schubertově Kraši viz TAMTÉŽ, f. FÚ Vápenná, inv. č. 1, Farní kronika, [1789] – 1941, s. 78; ke střelbě a obětem ve Vidnavě viz TAMTÉŽ, f. FÚ Velké Kunčice, inv. č. 11, Farní kronika s inventářem, [1733] – 1945, s. 101.
67. SOkA Jeseník, f. AM Vidnava, inv. č. 370, Kronika města, 1931 – 1942, s. 339 – 340.
68. SOkA Jeseník, f. AM Vidnava, inv. č. 370, Kronika města, 1931 – 1942, s. 340 – 341.
69. SOkA Jeseník, f. N-OŠ Vidnava, Kronika školy, 1871 – 1943, s. 485 – 487.
70. SOkA Jeseník, f. AM Vidnava, inv. č. 370, Kronika města, 1931 – 1942, s. 341; dle kroniky města Jeseníku zůstal ve Velké Kraši po palbě z pušek a výbuchu granátu ve vagóně jeden mrtvý a několik těžce zraněných – viz TAMTÉŽ, f. AM Jeseník, inv. č. 612, Kronika města, 1932 – 1944, nestr.
71. Vyhánění Čechů z pohraničí 1938. Vzpomínky. Praha 1996, s. 182; LÁŠEK, R.: Jednotka určení SOS. 2. díl, Praha 2007, s. 169; MěÚ Vidnava, Úmrtní matrika, Vidnava, 1938, sv. č. 8, zápis č. 37 – Viktor Dadák.
72. SOkA Jeseník, f. AM Vidnava, inv. č. 370, Kronika města, 1931 – 1942, s. 341; TAMTÉŽ, f. N-OŠ Vidnava, Kronika školy, 1871 – 1943, s. 487 – 488; DOHNAL, M. – FILIP, Z. – SPURNÝ, F.: c. d., s. 169; SPURNÝ, F.: c. d., s. 43; Vyhánění Čechů z pohraničí 1938. Vzpomínky. Praha 1996, s. 182; LÁŠEK, R.: Jednotka určení SOS. 2. díl, Praha 2007, s. 169; PROCHÁZKA, P.: c. d., s. 63 – 67; k incidentu v Kobylé nad Vidnavkou viz též SOkA Jeseník, f. AO Tomíkovice, Kronika obce, 1937 – 1949, s. 45 - „*Dne 22. září stoupl rozhořčení poté, co přišla zpráva, že český listonoš zastřelil na poště v Kobylé německého dělníka.*“; viz TAMTÉŽ, f. N-OŠ Tomíkovice, Kronika školy, [1874] – 1944, nestr. - „*Ve čtvrtek 22. 9. 1938 odpoledne si po prvních přestřelkách na poštovním úřadě v Kobylé někteří rodiče odvedli své děti ze školy.*“
73. SOkA Jeseník, f. NSDAP-OV Jeseník, inv. č. 25, kart. 41, politické posudky členů i nečlenů strany – Robert Hauser; TAMTÉŽ, f. Freikorps – III. setnina Jeseník, bez inv. č., 1 karton.
74. SOkA Jeseník, f. AM Vidnava, inv. č. 370, Kronika města, 1931 – 1942, s. 341.
75. Das Weidenauer Ländchen. Sudetenschlesien. Eine Chronik. Neuburg a. d. Donau 1986, s. 62.
76. SOkA Jeseník, f. AM Vidnava, inv. č. 370, Kronika města, 1931 – 1942, s. 341; TAMTÉŽ, f. N-OŠ Vidnava, Kronika školy, 1871 – 1943, s. 488.
77. SOkA Jeseník, f. N-OŠ Vidnava, Kronika školy, 1871 – 1943, s. 488; viz. též LÁŠEK, R.: Jednotka určení SOS. 2. díl, Praha 2007, s. 168; PROCHÁZKA, P.: c. d., s. 62.
78. SOkA Jeseník, f. AM Vidnava, inv. č. 370, Kronika města, 1931 – 1942, s. 341 – 342; celkový počet zajatých a přes hranice odvezených Čechů z Vidnavska činil asi 80 lidí, zejména četníků, členů SOS a úředníků - SPURNÝ, F.: c. d., s. 44; viz též GAWRECKÁ, M.: c. d., s. 251 – jen na Javornicku se k 26. 9. 1938 uvádělo na 112 zajatých úředníků, četníků a příslušníků finanční stráže, přičemž z celého jesenického okresu měly být do Říše odvezeny na dvě stovky Čechů.
79. Např. v Zálesí „*od 20. 9. byly podnikány razie proti Čechům a komunistům, kteří všude drancovali a rabovali. Všichni obyvatelé drželi stráž.*“ SOkA Jeseník, f. AO Zálesí, Kronika obce, [1922] – 1939, s. 32.
80. SOkA Jeseník, f. AO Hradec – Nová Ves, Kronika obce Hradec, IV. díl, [1937] – 1944, s. 55 – 57.
81. SOkA Jeseník, f. AO Mikulovice, Kronika obce, 1923 – 1944, s. 107; viz TAMTÉŽ, f. OŠ menšinová Mikulovice, Kronika školy, 1927 – 1938, nestr. – školní rok 1936/1937, život české menšiny – František Černý; viz též PROCHÁZKA, P.: c. d., s. 13.

82. SOkA Jeseník, f. NSDAP-OV Jeseník, inv. č. 25, kart. 44, politické posudky členů i nečlenů strany - Alfred Emil Hoffmann.
83. ZIMMERMANN, V.: c. d., s. 79 – 83.
84. SOkA Jeseník, f. NSDAP-OV Jeseník, inv. č. 25, kart. 41, politické posudky členů i nečlenů strany - Johann Hauke.
85. K osudům dalších antifašistů viz např. SOkA Jeseník, f. ONV Jeseník, inv. č. 115, kart. 109 – 128, žádosti Němců o vrácení čl. státního občanství; TAMTÉŽ, f. ONV Jeseník, inv. č. 122, kart. 197, transport č. 44 - odsun antifašistů; viz též POLÁŠKOVÁ, Z. – ODSTRČILOVÁ, J. – NEDBÁLKOVÁ, K. – KOISOVÁ, V.: Němečtí antifašisté na Jesenicku. Středoškolská odborná činnost. Gymnázium Jeseník 2003 – 2004.
86. SOkA Jeseník, f. NSDAP-OV Jeseník, inv. č. 25, kart. 40, politické posudky členů i nečlenů strany - Leo Hanke.
87. SOkA Jeseník, f. AM Jeseník, inv. č. 612, Kronika města, 1932 – 1944, nestr.
88. SOkA Jeseník, f. OkÚ Jeseník I, inv. č. 741, kart. 10, prezidiální spisy 1938 – příписy Zemského finančního ředitelství v Brně z 1. 10. 1938 okresnímu úřadu v Jeseníku, č. j. 59/4p.p./38 a 76/28 ev. 1938.
89. SOkA Jeseník, f. AM Jeseník, inv. č. 612, Kronika města, 1932 – 1944, nestr; BARTOŠ, J.: Jesenicko v rámci tzv. východních Sudet v letech 1938 - 1945. In: Severní Morava, sv. 77, Šumperk 1999, s. 15 – 16; Jesenicko. Z kraje pod Pradědem. Vlastivědný sborník. Jeseník 1961, s. 65, 110 – 111, 114 – 116.
90. SOkA Jeseník, f. AO Mikulovice, Kronika obce, 1923 – 1944, s. 109; TAMTÉŽ, f. AO Tomíkovice, Kronika obce, 1937 – 1949, s. 46.
91. SOkA Jeseník, f. AM Vidnava, inv. č. 370, Kronika města, 1931 – 1942, s. 344 – 345.
92. SOkA Jeseník, f. AM Vidnava, inv. č. 370, Kronika města, 1931 – 1942, s. 346.
93. BIMAN, S.: Vojenské obsazení území připojeného k Německu podle mnichovské dohody a období jeho vojenské správy (1. – 20. října 1938). In: Historie okupovaného pohraničí 1938 – 1945, sv. 1. Ústí nad Labem 1998, s. 72 – 153; BARTOŠ, J.: c. d., s. 15 – 24.
94. SOkA Jeseník, f. AO Travná, Kronika obce, 1935 – 1948, s. 88.
95. SOkA Jeseník, f. AO Bílá Voda, inv. č. 3, Kronika obce, 1923 – 1944, s. 69.
96. SOkA Jeseník, f. AM Javorník, inv. č. 396, Kronika města, 1933 – 1942, s. 268, strany 269 – 270 chybí.
97. SOkA Jeseník, f. AM Vidnava, inv. č. 370, Kronika města, 1931 – 1942, s. 346 – 347.
98. SOkA Jeseník, f. AM Vidnava, inv. č. 370, Kronika města, 1931 – 1942, s. 347.
99. SOkA Jeseník, f. AM Vidnava, inv. č. 370, Kronika města, 1931 – 1942, s. 347 - 348.
100. SOkA Jeseník, f. AO Tomíkovice, Kronika obce, 1937 – 1949, s. 46 – 48.
101. SOkA Jeseník, f. N-MŠT Žulová, Kronika školy, 1931 – 1944 [1945], s. 66; viz též Friedeberg - Altvater. Geschichte und Schicksal eines sudetenschlesischen Städtchens. Augsburg 1974, s. 200 – 201.
102. SOkA Jeseník, f. FÚ Vápenná, inv. č. 1, Farní kronika, [1789] – 1941, s. 87.
103. SOkA Jeseník, f. FÚ Velké Kunětice, inv. č. 11, Farní kronika s inventářem, [1733] – 1945, s. 102.
104. SOkA Jeseník, f. AO Mikulovice, Kronika obce, 1923 – 1944, s. 109 – 110.
105. SOkA Jeseník, f. AO Mikulovice, Kronika obce, 1923 – 1944, s. 110; viz též GRAW, J.: Die Stadt Zuckmantel. Kreis Freiwaldau und Umgebung in der Sudetenkrise 1938. Cloppenburg 2004; GRAW, J.: Die Stadt Zuckmantel. Kreis Freiwaldau mit ihren Nachbarn 1918 – 1938. Soziale Bedrängnisse und staatliche Not in der sudetendeutschen Grenzregion des Altvaterlandes. Schortens 2007.
106. SOkA Jeseník, Sběrka dokumentačního materiálu, bez inv. č., Neisser Zeitung, 9. 10. 1938 apod.; viz též Freiwaldau in der Wendezeit sudetendeutschen Schicksals. Berlín 1938.
107. SOkA Jeseník, f. AO Hradec – Nová Ves, Kronika obce Hradec, IV. díl, [1937] – 1944, s. 57 - 58.
108. SOkA Jeseník, f. N-OŠ Nová Ves, Kronika školy, II. díl, 1937 – 1945, nestr.
109. SOkA Jeseník, f. AO Hradec – Nová Ves, Kronika obce Hradec, IV. díl, [1937] – 1944, s. 67 – 68; viz též GRAW, J.: Die Stadt Zuckmantel. Kreis Freiwaldau mit ihren Nachbarn 1918 – 1938. Soziale Bedrängnisse und staatliche Not in der sudetendeutschen Grenzregion des Altvaterlandes. Schortens 2007, s. 152 – 154; Drei Dörfer im Altvaterland. Böhmischdorf, Sandhübel, Breitenfurt an der mittleren Biele. Göppingen 1991, s. 527 – 530; srov. též SOkA Jeseník, f. FÚ Jeseník, Farní kronika z let 1937 – 1946, český překlad (strojopis), s. d., s. 14.
110. SOkA Jeseník, f. AO Hradec – Nová Ves, Kronika obce Hradec, IV. díl, [1937] – 1944, s. 66 – 67.
111. SOkA Jeseník, f. AM Jeseník, inv. č. 612, Kronika města 1932 – 1944, nestr.; viz též Freiwaldau in der Wendezeit sudetendeutschen Schicksals. Berlín 1938.
112. SOkA Jeseník, f. AM Jeseník, inv. č. 612, Kronika města 1932 – 1944, nestr.; srov. Freiwaldau in der Wendezeit sudetendeutschen Schicksals. Berlín 1938.
113. SOkA Jeseník, f. FÚ Jeseník, Farní kronika z let 1937 – 1946, český překlad (strojopis), s. d., s. 14.
114. SOkA Jeseník, f. FÚ Jeseník, Farní kronika z let 1937 – 1946, český překlad (strojopis), s. d., s. 15.
115. DZIEDZIC, M.: Campe, Alfred, v. In: Biografický slovník Slezska a severní Moravy. Sešit 8. (20.). Ostrava 2006, s. 24.
116. BARTOŠ, J.: c. d., s. 15 – 24; BARTOŠ, J.: Základní charakteristika východních Sudet (vládního obvodu Opava) 1938 – 1945. In: Historie okupovaného pohraničí 1938 – 1945, sv. 1. Ústí nad Labem 1998, s. 7 – 24.
117. SOkA Jeseník, f. N-MŠT Žulová, Kronika školy, 1931 – 1944 [1945], s. 67.
118. SOkA Jeseník, f. N-MŠT Žulová, Kronika školy, 1931 – 1944 [1945], s. 68 - 69.
119. SOkA Jeseník, f. N-OŠ Nová Ves, Kronika školy, II. díl, 1937 – 1945, nestr.
120. Viz např. SOkA Jeseník, f. AO Nové Vilémovice, Kronika obce, 1923 – 1947, s. 10.
121. SOkA Jeseník, f. AM Javorník, inv. č. 396, Kronika města, 1933 – 1942, s. 271; viz TAMTÉŽ, f. AO Bílá Voda, inv. č. 3, Kronika obce, 1923 – 1944, s. 69; TAMTÉŽ, f. AM Vidnava, inv. č. 370, Kronika města, 1931 – 1942, s. 348.
122. SOkA Jeseník, f. N-MŠT Žulová, Kronika školy, 1931 – 1944 [1945], s. 67.

- 123.** SOKA Jeseník, f. FÚ Jeseník, Farní kronika z let 1937 – 1946, český překlad (strojopis), s. d., s. 15; viz TAMTÉŽ, f. AM Jeseník, inv. č. 612, Kronika města 1932 – 1944, nestr.
- 124.** GRAW, J.: Die Stadt Zuckmantel. Kreis Freiwaldau und Umgebung in der Sudetenkrise 1938. Cloppenburg 2004, s. 73 - 76; JOANIDIS, S.: Zlaté Hory v Jeseníkách. Letopisy. Zlaté Hory 2004, s. 67; JOANIDIS, S.: Zlato a železo. Dějiny Horního Údolí, Dolního Údolí a Ondřejovic. Rejvíz 2001, s. 66 – 67; Zuckmantel mit den Dörfern Hermannstadt, Endersdorf, Obergrund, Niedergrund und Reihwiesen. Ein Heimatbuch. Bietigheim-Bissingen 1995, s. 71, 73; k situaci na Zlatohorsku viz též PITUCHA, V.: Německá pamětní kniha fary v Horním Údolí na dnešním Jesenícku. In: Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska 2001. Paměti – způsob zobrazení skutečnosti. Sborník z 10. odborné konference Olomouc 17. – 18. října 2001. Brno 2001, s. 161 – 175.
- 125.** SOKA Jeseník, f. N-OŠch Zlaté Hory, Kronika školy, 1870 – 1938, strany 191 – 212 chybí.
- 126.** SOKA Jeseník, f. AM Zlaté Hory, inv. č. 686, Pamětní kniha, 1941 – 1943; viz též MÍŠKOVÁ, A. – ŠUSTEK, V.: Josef Pfitzner a protektorátní Praha v letech 1939 – 1945. Svazek 1. Praha 2000, s. 8 – 38.
- 127.** Čítanka z Jesenicka. Jeseník 2001, s. 95.
- 128.** Uvedené údaje vycházejí z databáze funkcionářů NSDAP, stranických složek, přidružených svazů a dalších nacistických organizací, jež vznikla v SOKA Jeseník v rámci grantového projektu „Kdo byl kdo v Říšské župě Sudety 1938 – 1945“ v letech 2004 a 2007, a to především ze spisů f. NSDAP-OV Jeseník, inv. č. 15, kart. 11 – 23, inv. č. 19 – 22, kart. 25 – 26, inv. č. 25, kart. 39 – 44.
- 129.** JOANIDIS, S.: Zlato a železo. Dějiny Horního Údolí, Dolního Údolí a Ondřejovic. Rejvíz 2001, s. 33.
- 130.** Viz např. ŠMÍDOVÁ, Z.: Odsun Němců z Frývaldovska po roce 1945. Diplomová práce. FF MU v Brně, Brno 1992; HRADILOVÁ, J.: Odsun Němců z Frývaldova po roce 1945 ve světle českých pramenů a literatury. Jeseník 1996; něm. Die Aussiedlung der Deutschen aus Freiwaldau nach 1945 im Gichte tschechischer Quellen und Literatur. Kirchheim u. Teck 1998; HRADILOVÁ, J.: Anarchie moci. Správní a dozorcí personál tábora pro Němce v Adolfovicích (1945 – 1946). In: Celostátní studentská vědecká konference Historie 2000. České Budějovice 2001, s. 239 – 259; HRADILOVÁ, J.: Internace německého obyvatelstva v adolfovicím táboře 1945 – 1946. In: Jesenicko, vlastivědný sborník, sv. 2, 2001, s. 25 – 33; HRADILOVÁ, J.: Nucené společenství. Internace německého obyvatelstva v adolfovicím táboře 1945 (1946). Diplomová práce. FF UP v Olomouci, Olomouc 2002; STRÁDALOVÁ, J.: Mužský internační tábor pro obyvatelstvo německé národnosti v Javorníku (1945 – 1946). Seminární práce. FF UP v Olomouci, Olomouc 2003.